

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра прикладної соціології та соціальних комунікацій

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

на тему:

«Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми»

Виконала: студентка 4 курсу бакалавріату,
групи ЗСМК-42, спеціальності 061
журналістика, Каплун Валерія Ігорівна

Керівник: Ніколаєвська Алла Михайлівна

Рецензент: _____

(прізвище та ініціали)

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ «ДИТЯЧА АГРЕСІЯ ТА БУЛІНГ»: ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА.	5
1.1 Визначення агресії та її види: комунікаційний аспект	5
1.2 Наукова рецепція явища дитячої агресії	7
1.3 Булінг — як форма дитячої агресії.	10
1.4 Виокремлення причин булінгу	11
РОЗДІЛ 2. МЕДІАРЕЦЕПЦІЯ ПРОБЛЕМИ: РОЛЬ ЗМІ В ЗАПОБІГАННІ ДИТЯЧІЙ АГРЕСІЇ ТА В БОРОТЬБІ З НЕЮ	14
2.1 Журналістські матеріали, присвячені проблемі дитячої агресії.	14
2.2 Відеоматеріали у медіапрограмах як засіб запобігання дитячій агресії та боротьби з нею	19
2.3 Короткометражні ролики в соціальних мережах як метод боротьби з дитячою агресією.	26
2.4 Роль ЗМІ у боротьбі з булінгом.	29
РОЗДІЛ 3. ШКОЛЯРІ, ПЕДАГОГИ ТА БАТЬКІВСЬКА СПІЛЬНОТА ПРО РОЛЬ МЕДІА У БОРОТЬБІ З ДИТЯЧОЮ АГРЕСІЄЮ ТА БУЛІНГОМ	31
3.1 Формування інтерв'ю зі школярами, батьками та педагогами	31
3.2 Дитяча агресія та булінг очима респондентів: поширеність, причини, інформаційна підтримка	33
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ДОДАТКИ	53

ВСТУП

Проблема дитячої агресії в суспільстві наразі постала дуже гостро і знайшла своє відображення в медіа. В онлайн-форматі ЗМІ можуть використовувати не тільки відеоматеріали з випусків новин або телепередач, а й науково-дослідницькі, зокрема: психологічні, соціологічні, юридичні публікації (статті, фотокартки, соціальні опитування та інше). Також ЗМІ використовують соціальні мережі для поширення інформації про випадки дитячої агресії. Завдяки використанню соціальних мереж та інтернет-платформ користувачі можуть ознайомитися з таким матеріалом на офіційних сторінках видань і у зручних додатках, проаналізувати ситуацію та зробити висновки.

Зазвичай у **згаданих джерелах** повністю розкривають проблему: причини агресії, ознаки, методи боротьби, приклади ситуацій, – що допомагає реципієнтам шукати шляхи боротьби з агресією. В онлайн-форматі ЗМІ можуть використовувати всі засоби подачі інформації, а також усі можливі матеріали. Завдяки онлайн формату користувачі можуть отримувати інформацію миттєво, що в більшості випадках допомагає запобігти конфлікту або повноцінно вирішити його. Тож вивчення ролі медіа в боротьбі з дитячою агресією є дуже **актуальним**.

Мета роботи полягає у виявленні основних параметрів і напрямків медіарецепції дитячої агресії та булінгу. Мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити сутність понять «дитяча агресія» та «булінг», а також вивчення їхньої історії;
- виявити можливості медіа в запобіганні та подоланні агресії та булінгу (шляхом аналізу доступних матеріалів у сучасних українських ЗМІ);
- систематизувати поради, що надають медіа з приводу дитячої агресії та

булінгу: її уникання батькам, підліткам та вчителям.

Об'єкт дослідження – феномени дитячої агресії та булінгу, а також присвячені проблемі агресії та булінгу журналістські матеріали та соціальні відеоролики (в мережі Інтернет, на телебаченні, у друкованих ЗМІ), представлені в сучасному українському медіапросторі.

Предмет дослідження – основні параметри рецепції дитячої агресії та булінгу в медіаматеріалах та наявні в них поради стосовно подолання проблеми.

Для дослідження були вибрані традиційні види ЗМІ (та типові жанри в них), а саме – телебачення та друковані видання (газети), а також, з огляду на сучасні умови конвергентності ЗМІ, – інтернет-ресурси. Ми не концентрували увагу на конкретному типі ЗМІ або жанрі, а прагнули актуалізувати загальну тему журналістики.

Наукова новизна: ми здійснили систематизований аналіз феноменів «дитяча агресія» та «булінг», а також класифікували поради, що транслюються у медіаматеріалах стосовно запобігання та подолання ситуації дитячої агресії, виявили особливості українського досвіду в долученні медіа до вирішення проблеми підліткового булінгу.

Практичне значення. Результати дослідження можуть мати практичне впровадження на класних годинах у школі, а також на заняттях зі шкільними психологами, з метою запобігання та подолання проявів дитячої агресії та булінгу.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. У додатках представлено зразки власного аналізу репрезентативних медіаматеріалів з різних медіа, присвячених проблемам дитячої агресії та булінгу; систематизовано поради та рекомендації щодо ситуацій дитячої агресії, надані в різних типах ЗМІ тощо.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ «ДИТЯЧА АГРЕСІЯ ТА БУЛІНГ»: ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

1.1. Наукова рецепція явища дитячої агресії

У психологічній літературі під агресією розуміють будь-яку форму поведінки, націленої на образу чи спричинення шкоди іншій живій істоті. В свою чергу, агресивність визначається як властивість особистості, що виражається в готовності до агресії і характеризується наявністю деструктивних тенденцій в області суб'єкт-суб'єктних відносин. Дослідження окремих науковців показують, що агресивні способи дії з'являються тоді, коли інші форми поведінки не дають бажаних результатів. Це свідчить про те, що адаптивні форми поведінки дитини можуть під впливом складних ситуацій змінитись проявами неадаптованої агресії [2]. Агресивні дії у дитини спостерігаються вже з перших днів життя. Слід відзначити, що повна відсутність агресивності може бути наслідком деяких порушень розвитку [7]. Агресія у дітей обумовлена дією, в першу чергу, специфічних вікових причин і до визначеного віку, обмеженого кризою 7 років, представляє собою форму поведінки, не має стійкого характеру, фактично не відображає особистісного ставлення дитини до об'єкта агресії. Дитяча агресія – це поширена поведінка серед дітей, що відображає труднощі процесу переходу до соціального типу існування дитини в суспільстві, оволодіння соціальними нормами, становлення відповідних вимогам соціального середовища більш адаптивних форм поведінки. В агресивній поведінці дитини домінує реактивна складова, в основі якої лежить порушення взаєностосунків з близьким оточенням, переживання дитиною дискомфорту в конкретній ситуації та в системі відносин. Такий стан дискомфорту часто супроводжується гнівом, обуренням і спричиняє виникнення емоційних розладів, агресивні реакції чи активний негативізм.

Поведінку дитини вважають порушеною, якщо вона часто перебуває в негативному емоційному стані, а її реакції перешкоджають оптимальному задоволенню її потреб [1,10].

Зараз чинним є Закон України «Про охорону дитинства» (Відомості Верховної Ради України, 2001, № 30, ст. 142). Цей Закон «визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини» [9].

Отже, спираючись на викладену інформацію, ми можемо дослідити та систематизувати фактичні матеріали, які транслюють публікації, відокремити причини агресії, поради та рекомендації, які надають медіа або психологи та визначити оптимальні методи боротьби з проявами дитячої агресії.

Види ЗМІ та особливості висвітлення дитячої агресії в медіа. У рамках дослідження серед найпрезентабельніших сюжетів у різних типах медіа були виокремлені такі актуальні жанри: новинарні сюжети, ток-шоу, соціальна реклама, статті в друкованих медіа, відео, які були відзняті дітьми. Кожний приклад матеріалів ЗМІ на тему дитячої агресії вибирався з огляду на актуальність, інформативність та ефективність. У кожному типі є свої особливості впливу на аудиторію, серед них: психологічний вплив, профілактичний тип, можливість відгуків. Наприклад, на інтернет-платформах користувачі можуть ділитися своїми коментарями та навіть ситуаціями, отримувати відгуки на них та допомогу від інших. Це надає змогу вирішити більше проблем щодо агресії.

Отже, через різні засоби масової інформації люди мають доступ до широкого спектру інформації про дитячу агресію, що сприяє підвищенню

обізнаності, освіти та підтримці у боротьбі з цим явищем. Інформаційні ресурси надають не лише знання про причини та наслідки агресивної поведінки дітей, а й рекомендації щодо того, як управляти такими ситуаціями та як виховувати дітей, допомагаючи покращити ситуацію та зменшити прояви дитячої агресії.

1.2. Визначення агресії та її види: комунікаційний аспект

Агресією традиційно вважають індивідуальну чи колективну поведінку або дію, направлену на заподіяння фізичної чи психічної шкоди або навіть на знищення іншої людини чи групи. Основні форми – агресія реактивна, агресія ворожа, агресія інструментальна та аутоагресія. Форми агресії, що розвиваються в таких масових соціальних явищах, як терор, геноцид, расові, релігійні та ідеологічні зіткнення, зазвичай супроводжуються процесами психічного зараження і взаємної індукції, стереотипізацією уявлень у створюваному «образі ворога». Готовність до агресивної поведінки розглядається як стійка риса особистості – агресивність. Деякі прояви агресії та аутоагресії можуть бути ознакою розвитку патопсихологічних змін особистості (збудлива психопатія, параноя, епілепсія та ін.) [22].

АГРЕСИВНІСТЬ - це емоційний стан та риса характеру особистості, яка проявляється як одна з форм реагування на різноманітні негативні ситуації у фізичному та психічному відношенні життя. Цей стан викликає імпульсивність у поведінці, а також емоції, такі як гнів, злість та прагнення завдати іншій особі фізичну чи моральну травму. Агресія може виступати як спосіб зняття внутрішньої напруги та вирішення проблем, пов'язаних із збереженням індивідуальності, захистом власної гідності та самооцінки.

У стані агресії особистість може втрачати самоконтроль, і причиною цього може бути невдача, конфлікт, обман або прагнення до самоствердження. Агресія є властивістю, яку людина набуває в процесі соціалізації, хоча окремі природжені

характеристики людини можуть впливати на її розвиток. Формування агресивності пов'язане з асоціальним життєвим досвідом, який впливає на слабкі сторони індивіда та його оточення.

Зайва агресивність робить особистість конфліктною та нездатною до соціального співробітництва, призводить до ворожості, злоби та жорстокості. Проте наявність агресивності сама по собі не робить особистість соціально небезпечною. Ця властивість психіки є необхідною у межах творчої діяльності, допомагаючи індивіду вирішувати труднощі на шляху до досягнення мети. Відсутність агресивності може призводити до податливості, конформності та нездатності займати активну життєву позицію. Для попередження та стримування надмірної агресивності важливий розвиток психологічних процесів, емпатії, ідентифікації та інші конструктивні методи вирішення конфліктних ситуацій [18].

Розрізняють наступні **види** агресії.

1. *Фізична агресія* – використання фізичної сили проти іншої особи.
1. *Непряма* (побічна) – злісні плітки, жарти, а також агресія, яка ні на кого не спрямована, – спалах люті, який виявляється у формі крику, тупання ногами, стукання кулаками по столу тощо.
2. *Роздратування* – схильність до провокування конфлікту, готовність при найменшому збудженні до виявлення запальності, різкості, грубощів.
3. *Негативізм* – опозиційна манера у поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв та законів.
4. *Образа* – заздрість та ненависть до оточуючих за дійсні чи вигадані вчинки.
5. *Підозрілість* – від недовіри та обережності по відношенню до людей до впевненості, що інші люди планують та хочуть завдати шкоди.
6. *Вербальна агресія* – вираження негативних почуттів через форму (кричання, верещання), і через зміст словесних реакцій (прокляття, погрози).

7. *Почуття провини* – наявність внутрішньоособистісного конфлікту та докорів сумління, які виражаються у переконанні людини, що вона є поганою [30].

На думку А. Басса, агресивні форми поведінки можна описати, взявши за основу три шкали: *фізична – вербальна, активна – пасивна, пряма – непряма*. Їхня комбінація дає вісім можливих категорій, яким відповідають більшість агресивних дій, а саме:

- *фізична-активна-пряма*: нанесення об'єкту ударів холодною зброєю або іншими предметами, поранення (вбивство) вогнепальною зброєю;

- *фізична-активна-непряма*: закладання мін, змова із найманим вбивцею з метою знищення об'єкта;

- *фізична-пасивна-пряма*: прагнення фізично не дозволити іншій людині досягти бажаної мети або зайнятись бажаною діяльністю (наприклад, блокування, демонстрація сидячи);

- *фізична-пасивна-непряма*: відмова виконувати необхідні задачі (саботаж, відмова звільнити територію під час демонстрації, невиконання завдання);

- *вербальна-активна-пряма*: скривдження та приниження словами об'єкта;

- *вербальна-активна-непряма*: розповсюдження злісного наклепу або пліток про іншу людину;

- *вербальна-пасивна-пряма*: відмова спілкуватись з об'єктом [30].

У кожному з розглянутих прикладів медіаматеріалів зустрічаються такі терміни, як агресія і жорстокість. *Жорстокість* передбачає, за численними визначеннями, суворість, різкість, немилосердність, лютість, безсердечність, безжалісність, вираження злоби, грізність, жахливість тощо [22 та ін.].

Порівнявши поняття «жорстокість» та «агресивність», можна зробити висновок, що вони мають майже однакові риси стосовно психічного стану людини, тому у своєму дослідженні використовуватимемо їх як синоніми.

Отже, ми дослідили параметри явища агресії (як варіант – жорстокості), яке

надається в сучасних тлумачних та психологічних словниках, та виокремили й актуалізували види агресії, подані науковцями.

1.3 Булінг як форма дитячої агресії

За даними досліджень ЮНІСЕФ, більш ніж 67% школярів-підлітків стали жертвами булінгу. Останні роки йде активна боротьба з агресією із залученням медіасфери як чинника й інструмента подолання та протидії. Багато журналістів, зокрема у телевізійних програмах, у новинарному контенті тощо порушують цю тему з метою виправлення суспільної ситуації та усунення проблеми. Також у медіа висвітлюються наукові, психологічні та правові аспекти булінгу. У зв'язку з тим, що багато підлітків стають жертвами агресії та публікують тексти щодо цієї проблеми на власних сторінках у соціальних мережах та блогах, їй приділяється багато уваги. Іноді ці конфлікти виходять за межі Інтернету та потрапляють у матеріали ЗМІ, де вже медіафахівці розглядають ситуацію та шукають шляхи її вирішення.

Коли діти стикаються з травматичними ситуаціями, вони активують свій рептильний мозок, який сигналізує про боротьбу або втечу. У дітей це проявляється в декількох формах: дратівливість, агресія, страх, уникнення травматичних нагадувань, нічні кошмари, уникнення розмов на болючі теми, запитання, які буквально паралізують їх.

Булінг – це відносно новий термін для пересічного громадянина, проте зміст цього поняття чи не кожен не просто знає, а здебільшого стикався із цим явищем у дитинстві. Під терміном «булінг» розуміють агресивну поведінку щодо окремої особи або групи, з метою приниження, домінування, фізичного чи психологічного самоствердження [27].

1.4 Виокремлення причин булінгу

Від булінгу страждають і агресори, і жертви. Всі вони переживають емоційні проблеми, не вміють будувати стосунки з людьми, мають проблеми

психоемоційного розвитку. Вони потребують підтримки дорослих, які б допомогли їм розвинути здорові стосунки з людьми не лише у школі, але й протягом усього їх подальшого життя [27].

Причини для булінгу:

- вікова різниця;
- особистість (гірший, кращий, інші інтереси та ін.);
- батьківське виховання;
- характер;
- економіка;
- стан здоров'я.

Наслідки для жертви булінгу:

- психологічна травма;
- фізична травма.

Психологи визначають декілька основних причин того, чому діти стають жертвами булінгу:

1. Занижена самооцінка. Навіть якщо дитина виявляє її через нарцисизм, надмірну відкритість, зверхність.

2. Домашня атмосфера. Дуже часто жертвами булінгу стають діти, яких вдома принижують, знецінюють, ображають. Або є родини, де дитину звикли жаліти (нещасна, хвора, росте без батька). Школа і садок – каталізатори домашніх проблем. Тож, якщо дитина звикла отримувати більше уваги до себе, поблажливість батьків, коли вона бідна й нещасна, то вона буде створювати навколо себе таку ж атмосферу і в школі.

3. Атмосфера в класі. Бувають колективи, створені самостійно або руками вчителя, в яких є дитина-агресор. Вона свідомо шукає слабшого, використовує його як грушу для биття, вирівнюючи свій психологічний стан [27].

Як показує практика, форми шкільного булінгу можуть бути різними:

- систематичні кепкування з будь-якого приводу (від національності до

зовнішнього вигляду дитини) [39];

- задирство;
- фізичні і психічні приниження [31];
- різного виду знуцання [37];
- бойкот та ігнорування;
- псування особистих речей та ін.

Соціальна структура булінгу, як правило, має три елементи, а саме:

- переслідувач (булер);
- жертва;
- спостерігач.

Ось як визначає типові риси учнів, схильних ставати булерами, норвезький психолог Д. Ольвеус:

- вони відчують сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших учнів, переслідуючи власні цілі;
- вони імпульсивні й легко шаленіють;
- вони часто зухвалі та агресивні в ставленні до дорослих (передусім батьків і вчителів);
- вони не виявляють співчуття до своїх жертв;
- якщо це хлопчики, вони зазвичай фізично сильніші за інших [28].

Типові жертви булінгу також мають свої характерні риси:

- вони полохливі, вразливі, замкнуті й сором'язливі;
- вони часто тривожні, невпевнені в собі, нещасні й мають низьку самоповагу;
- вони схильні до депресії й частіше за своїх ровесників думають про самогубство;
- вони часто не мають жодного близького друга та успішніше спілкуються з дорослими, ніж із однолітками;
- якщо це хлопчики, вони можуть бути фізично слабшими за своїх

ровесників [28].

Отже, булінг – це систематична агресія, направлена на одну чи декілька осіб, тому ми можемо вважати явище підліткового булінгу одним із типів агресії. Боротьба з цим явищем йде так само продуктивно, як і з головною проблемою, і слід зазначити, що медіаматеріали відокремлюють булінг від агресії, зокрема дитячої, акцентуючи його особливі риси.

РОЗДІЛ 2

МЕДІАРЕЦЕПЦІЯ ПРОБЛЕМИ: УЧАСТЬ ЗМІ В ЗАПОБІГАННІ ДИТЯЧІЙ АГРЕСІЇ ТА В БОРОТБІ З НЕЮ

2.1 Журналістські матеріали, присвячені проблемі дитячої агресії: типологічно-функціональний аспект

Сучасний медіапростір не залишається байдужим до дитячої агресії і пропонує ресурси для привернення уваги до проблеми – із запобігання та подолання негативної тенденції. Вірогідно тому, що діти й підлітки з усіх типів медіа найбільший інтерес виявляють до Інтернету та окремих телепередач, саме там відповідна тема найчастіше представлена. Розглянемо кілька варіантів медійної уваги до явища дитячої агресії в цілому та булінгу як її різновиду – соціальні ролики в Інтернеті, інтернет-публікації журналістського та довколажурналістського характеру, телепрограми, друковані матеріали.

Звернемося до аналізу репрезентативних зразків публікацій з проблеми дитячої агресії у друкованих виданнях.

Газета «Основа», липень 2018 р.

Стаття «Профілактика насильства в сім'ї та профілактика дитячої жорстокості в освітньому середовищі», Г. Л. Єфремова

«Шкільне насильство: чинники, види, наслідки»

У цьому підрозділі статті перше, з чим ми можемо ознайомитись, – це актуальність проблеми дитячої агресії, зовнішні джерела явища та головні герої. У статті виокремлено провідні чинники (на основі аналізу наукових робіт, автори – Р. Берон, Р. Грановська, К. Коруб, Д. Ольвеус, Р. Річардсон, Е. Черемовська-Коруб та ін.), а саме, характеристики спрямування та самосвідомості особистості (низький рівень формування моральних уявлень, неадекватна самооцінка і рівень прагнень), індивідуально-психологічні характеристики (емоційна нестабільність,

високий рівень особистої тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) та соціально-психологічний статус (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система виховання).

Наголошується, що шкільне насильство може бути інструментом, за допомогою якого реалізуються різноманітні механізми психологічного захисту, наприклад: пасивний протест, опозиція, імітація, емансипація, компенсація й ізоляція. Далі розкриваються ці терміни та наводяться приклади стосовно кожного.

«У результаті досліджень виявлено певну закономірність: будь-який акт агресії може провокувати агресію надалі», – прикладом цього твердження є алгоритм руху агресії у сім'ї; наводяться приклади типу сімей, які пов'язані з підвищеною агресивністю. Це є: неповні сім'ї, емоційно нестабільні сім'ї, авторитарні сім'ї, деструктивні сім'ї та сім'ї зі схильністю до насильства.

Також у статті ми можемо бачити вплив на дітей агресії вчителів та комп'ютерних ігор. Виокремлюються види шкільного насильства та види агресії за дослідженнями А. Басса та І. Даркі. Також виділяються поняття насильства, його види та форми, а також розглядається таке явище як кібербулінг.

У статті виділено такі рекомендації з профілактики шкільного насильства, як: постійне ознайомлення педагогів і дітей з різноманітними проявами насильства, а також його наслідками; ознайомлення суспільства із загальноприйнятим у світі поняттям «нехтування потребами дитини»; бесіди із дитиною-агресором, які будуються на загальнолюдських цінностях; створення на базі школи алгоритму реагування на випадки насильства серед дітей; шкільні механізми превенції насильства, реагування на його прояви та система допомоги дитині; шкільна медіація, програми заміщення агресії серед дітей на базі школи; профілактичні роботи з батьками, спортивні командні змагання; привернення

уваги органів системи освіти та громадськості до проблеми.

«Шкільний булінг: особливості прояву, причини та наслідки»

У цьому підрозділі статті знову звернено увагу на актуальність проблеми, тут знайомимося з поняттям булінгу та його сутністю. Виокремлено чотири основні ознаки булінгу: агресивна поведінка; регулярність дій; дисбаланс влади чи сили між учасниками та зумисна поведінка. Також виділяється специфіка булінгу, форми булінгу, частота видів булінгу серед дівчат та хлопців.

У цій статті можна більш детально ознайомитись із поняттям кібербулінгу та його прикладами, наведено шляхи дій, причини та співвідношення жертв за віком (від 0 до 20) та статтю, за даними Д. Ольвеуса, ролями у «колі булінгу», типовими рисами учасників, мотиви агресорів, проявами в сім'ї, рисами дитини-агресора у школі та рисами дітей-жертв.

Отже, за наданою статтею ми можемо навчитися відрізняти види агресії, булінгу та навчитися методам боротьби з ними.

Газета «Основа», вересень 2018 р.

«Профілактика насильства в сім'ї та профілактика дитячої жорстокості в освітньому середовищі», Г. Л. Єфремова

«Особливості формування ненасильницької поведінки особистості засобами корекційно-профілактичних програм»

У продовженні статті можна ознайомитися з формуванням ненасильницької поведінки, із тим, як цьому сприяє виховання дитини, з діагностикою відхилень у поведінці підлітків, негативними особливостями життєдіяльності сім'ї в Україні, змістом корекційно-профілактичної роботи: її особливостями, типами, метою та завданням, методами, формами та критеріями; вимогами до знань, умінь осіб, які вчинили насильство в сім'ї; підходами до реалізації корекційних програм, принципами їх роботи; методами, прийомами, формами роботи; методами навчання дорослих, прикладами семінарів та тренінгів; діагностичними запитаннями щодо можливості конфлікту та потребами у

співпраці під час проведення корекційної роботи. Тут також зроблені структуровані висновки щодо проблеми дитячої агресії, насильства у сім'ї та школі, жорстокого поводження з дітьми та методів боротьби з цими аспектами.

Отже, у поданій статті можемо ознайомитися с профілактикою боротьби з проблематикою дитячої агресією.

Газета «Основа», травень 2019 р.

«Булінг – жорстокий привід реорганізувати практику виховання»

У статті можна ознайомитися з актуальністю проблеми булінгу та прикладами існуючих ситуацій з відповідними наслідками; ідеєю гуманістичної школи, головними аспектами виховання дітей, філософією про людину та її факторами, з агресивністю, позитивними факторами агресивності, з інформацією про дітей, провідними якостями сучасної молоді, якостями сучасних дітей, орієнтирами для перебудови виховання.

Отже, ми можемо ознайомитись з методами виховання дітей, щоб запобігти агресії.

Газета «Шкільний світ», січень 2019 р.

«"Дідищина" у школі, або булінг: проблема, яку не варто замовчувати»

У цій статті ми знову зустрічаємося з актуальністю проблеми, дослідженнями ЮНІСЕФ про кількість випадків цькування та дослідженнями із соціальних мереж Фейсбук та Твіттер, скільки відсотків дітей були учасниками булінгу та скільки замовчують цю проблему. Також ми бачимо, за якими аспектами можна зрозуміти, що дитина є жертвою атак, а саме: синці та подряпини, які дитина не може пояснити; зміна харчової поведінки; порвані речі; часто «втрачає» речі, ламає техніку, зникають прикраси або одяг; дитина шукає привід не ходити до школи; брехня на запитання про ушкодження; безсоння та нічні жахи; знижена успішність, втрата інтересу до навчання; самотність та сварки з друзями; утечі з дома, самоушкодження. Далі ми знайомимосся з поняттями булінг та кібербулінг, їх сутністю, факторами та прикладами.

Надається інформація про потенційних жертв цькування та пояснюється чому це може відбуватися, а також розповідається про агресорів. Виокремлюються поради, як припинити булінг з наявними прикладами. А також ми бачимо «7 цікавих фактів про булінг», де подана статистика випадків цькування, жертв, агресорів та якості цих ролей.

Проаналізувавши друковані видання, можна зробити висновок, що у статтях читач може ознайомитися не тільки з характеристиками й ознаками дитячої агресії та булінгу, але й зрозуміти їхню актуальність, сутність, навчитися розпізнавати їх та правильно боротися з цими явищами.

У медіаматеріалах, представлених у традиційних медіа та в мережі Інтернет, часто дається поверхова або глибша рецепція явища дитячої агресії, тлумачаться її причини, висловлюються поради (подекуди на це вказується одразу в заголовках текстів). Наведемо кілька прикладів:

- поради щодо опанування агресією на фізичному рівні: якщо дитина починає хвилюватися або гніватися, її потрібно навчити відводити погляд в інший бік, потерти долоні або вуха, похлопати себе по тілу або потопати ногами. Важливо навчити дитину правильно дихати. Малювання також може допомогти: дитина може намалювати свого кривдника та проявити агресію на папері, пояснивши їй, що таке не можна робити в реальному житті. Крім того, серед рекомендацій є відвідування гуртка, де дитина може навчитися контролювати свою агресію [33];

- поради щодо опанування агресією на рівні розуму: «самонавіювання, постановка запитань, на які сам відповідаєш у своїй голові, хвалити себе, налаштування себе на краще» [32];

- запобігання: «Для того, щоб не припустити прояву агресії в дитини, батьки повинні бути дуже пильними, адже агресивність не з'являється сама по собі» [38];

- взаємозв'язок із поведінкою батьків: «Поведінка дітей є відображенням поведінки батьків» [41];

- грамотне керування агресією дитини: «Не забороняйте дитині злитися. Треба проявити агресію у менш травмонебезпечній формі» [36].

- усвідомлення дитиною агресії та її виявів: «Допомагайте дитині усвідомити, що з нею коїться», «Коли дитина навчиться усвідомлювати, що вона переживає, вона навчиться керувати емоціями», «Навчіть дитину методам самоволодіння» [34];

- дозвіл дозованої та керованої агресії: «Дозволяти дитині проявляти свою агресію у безпечній формі. У малому віці треба пояснювати дитині як треба поводитись у певній ситуації» [35].

Загалом же, сьогодні у традиційних ЗМІ і в мережі Інтернет з'являється чимало матеріалів різного характеру – журналістських і довокложурналістських, наукових тощо, присвячених проблемі дитячої агресії, відповідному явищу та можливим шляхам подолання нинішньої ситуації з дитячою та підлітковою агресією.

2.2. Відеоматеріали у медіапрограмах як засіб запобігання дитячій агресії та боротьби з нею

На сьогодні Інтернет містить чимало соціальних відеороликів стосовно проблеми дитячої агресії, які демонструють серйозність і поширеність проблеми, зокрема в сучасній Україні.

Розглянемо кілька показових відеоматеріалів, акцентуючи: *потенційну аудиторію, сюжет матеріалу, зображену ситуацію, вид і причини агресії, діючих осіб, пропоноване вирішення проблеми, шляхи подолання та запобігання.*

Відеоматеріал № 1

«ТСН з'ясувала причини браку кваліфікованих дитячих психологів у школах»

Відеоматеріал спрямований на увагу вчителів.

Ситуація 1. Перша ситуація подає як вирішення проблеми дитячої агресії проведення екстреної інтенсивної роботи психологів зі школярами.

Ситуація відбулася між вчителем та учнем: дитина штрикнула свою вчительку ручкою.

Через малюнки, які відображали «криваві фантазії» дитини, було вирішено звернутися до психолога, адже це було наочним проявом психічного порушення, але це трапилось тільки після інциденту. Як каже кореспондент у поданому відеоматеріалі, мати бачила всі малюнки сина, але не показала їх ні вчителю, ні шкільному психологу.

Вид агресії: фізична-активна-пряма.

У цьому відеофрагменті не розкриваються образи діючих осіб конфлікту.

В якості шляхів подолання та запобігання батьків закликають звертатися до вчителів або шкільних психологів, якщо вони помітять перші прояви агресії.

Ситуація 2. У цьому фрагменті вже подається агресія, спрямована на вчителів та дітей.

«Хлопець тримає в терорі весь клас», він жбурляє книжками, рюкзаками, стільцями, зриває уроки, погрожує дітям та працівникам школи. Вчителі захищали собою дітей, батьки відмовлялися водити однокласників хлопця до школи, жоден психолог не зміг впоратися з учнем. Причиною інциденту стала неймовірна агресія вдома, за словами психологів, але батько хлопця все заперечує: «Усіх звинувачував у змові, а відео з сином називав змонтованим». Державні служби забрали дитину в батька, але він за допомогою судів її повернув. Зараз хлопця перевели в іншу школу, але поведінку він не змінив: класний керівник вже змінилася, в класі залишилось навчатися всього декілька учнів.

Вид агресії: фізична-активна-пряма; вербальна-активна-пряма.

У цьому фрагменті діючі особи: дитина – агресор, вчителі та діти – жертви, батько дитини.

Причина агресії: неймовірна агресія вдома, за словами психологів.

Методи боротьби: психологічні практики, допомога Державних служб, зміна обстановки.

Порадами в цьому відеоролику є звернення до батьків: якщо вони побачили перші ознаки прояву дитячої агресії в дитини, то про це зобов'язаний знати фахівець.

Отже, з наданого медіаматеріалу можемо побачити, що в школах фахівці надають певну допомогу при проявах агресії, але для повного вирішення всієї проблеми їм недостає роботи батьків з дитиною та у деяких навчальних закладах бракує кваліфікованих психологів. Через це дитина знову може ставати агресивною [43].

Відеоматеріал № 2

«Чому діти можуть стати жорстокими»

У ролику надаються причини появи жорстокості у дитини, коментується, чи є це нормою, чи ні: «Дитяча жорстокість, як правило, з віком минає, але батьки повинні цьому сприяти», «обговорювати ситуації, самим бути прикладом доброзичливості, ввічливості та поваги», привчати своїм прикладом, «прислуховуватися до дитини, не ігнорувати її потреби, бути прикладом та любити». Однією з головних причин агресії психологи вважають неправильне виховання.

Також причиною агресії може бути Інтернет і телебачення. Окрім того, психолог вважає, що однією з головних причин дитячої агресії є агресія батьків вдома або їхні емоції.

Якщо в батьків нормальні стосунки і вони не можуть знайти причину ненормальної поведінки дитини, то слід звернути увагу на такі аспекти: Інтернет, телебачення, стосунки між однолітками. Батьки повинні розуміти, що кожне їхнє слово може вплинути на поведінку дитини, і саме їхні дії стануть головною причиною агресії. Треба прислуховуватися до дітей, не ігнорувати їх. Бути прикладом не тільки на словах, а й на дії [44].

Відеоматеріал № 3

Ток-шоу «Один за всіх»

Ситуація: відео, де знущаються над дівчиною, жорстоко б'ють, намагаються повісити на її шарфі через те, що «вона не відповіла за свої слова». Такі знущання героїня терпить вже 1,5 року. Для вирішення проблеми був дзвінок директору школи, де навчається дівчина, з претензією щодо поведінки школярки, підтверженої цим відео. Директорка відповіла, що у школі ця проблема вже вирішена і Валерія (головна героїня) сама винна. Дівчина стверджує, що її неодноразово кривдили у школі: штовхали, били. Налякана героїня боялася розповісти все батькам, але мати побачила відеоролик в Інтернеті. Кривдниці називають це звичайними шкільними розбираннями, вони хотіли «просто прийти поговорити, та не знали, що все так вийде. Не хотіли нікого вбивати, просто налякати».

У поданому випуску ток-шоу були виокремлені такі поради, як: звернутися до екстрених служб (поліція, прокуратура, тощо).

Сім'я Валерії, за коментарями сусідів, не дуже благополучна: дім майже розвалюється, діти не доглянуті та інше. Висновок – поганий стан родини став причиною агресії на адресу героїні.

Мати кривдниці просила пробачення в героїні за себе та дочку. Також вона наголосила, що не виховувала у своїй доньці риси садиста.

Для попередження конфлікту було запропоновано звернення батьків до своїх дітей: «Як тільки тебе хтось скривдить, ти одразу кажеш мені». Також зауважили, що діти в підлітковому віці шукають собі «авторитет» між однолітками, але батьки повинні мати контакт з ними, щоб передбачити ситуації агресії. Треба слідкувати, що дивляться діти по телебаченню та в мережі Інтернет, що малюють, які вірші пишуть, та контролювати всі аспекти, завдяки яким вони самовиражаються. Батьки повинні цікавитися життям своєї дитини [45].

«ТСН»

Відеоматеріал №4

«Жорстокість дівчат: за що у Житомирі троє подружок побили знайому школярку», 7 лют. 2019 р.

У Житомирі дівчата-підлітки спочатку жорстоко відгамселили 15-річну школярку, а потім змонтували відео бійки під музику і виклали ролик у соцмережі. Він миттю поширився в Інтернеті, і за кілька годин справою про дівчачу жорстокість вже зайнялася поліція.

У поданому матеріалі ми бачимо продовження ситуації з першого ролика, з уже більш детальним розбором проблеми.

Учителі у школах приголомшені від такого відео та, за їхніми словами, все сталося під час карантину. Завдяки відеоматеріалу із соціальних мереж поліція швидко знайшла причетних до побиття: це три нападниці з різних шкіл, та потерпіла зі школи №21, дев'ятикласниця. Педагог розповідає, що дівчину виховує бабуся, адже її батьків позбавили батьківських прав, дівчина спокійна і неконфліктна. Причину конфлікту від жертви не вдається дізнатися, адже ні дівчина, ні її бабуся на дзвінки не відповідають.

Все ж таки причину проблеми можна дізнатися від соціального педагога, яка була на допиті разом із однією нападницею: «Вона заступилась за свою подругу». Між дівчатами виник конфлікт: «Одна образила іншу, а ця вже старша пішла захищати». Нападниця – лідер за своєю суттю, сусіди про неї кажуть, що вона нормальна дівчина, але не раз бачили, як вона знаходиться в компанії однолітків, які випивають та курять, вона відвідує секцію з боксу та іноді поводить себе агресивно.

Поліція змогла відкрити провадження завдяки відео з бійкою, яке виклали нападниці (наразі воно вже видалено). Одна з нападниць вже була пов'язана з працею органів, тому що неодноразово втікала з дому [57].

Отже, в цьому матеріалі ми бачимо більш детальну ситуацію конфлікту, вже дізнаємося причину, тут було наголошено, що батькам нападниць треба буде

розплатитися за нанесені пошкодження. Але все ж таки можна помітити, що не було проведено роботи психолога з дітьми, не проведені заходи щодо боротьби з агресією.

Відеоматеріал №5

«Двоє нетверезих підлітків жорстоко побили та ледь не зарізали свою знайому», 26 верес. 2018 р.

Двоє нетверезих підлітків жорстоко побили та ледь не зарізали свою знайому. На Тернопільщині 16-річну дівчинку побили палицею і ледь не перерізали горло битою пляшкою двоє її знайомих однолітків. Сонну артерію не зачепили дивом, інакше потерпіла не вижила б. Обоє кривдники – неповнолітні, проблем із законом раніше не мали. Звідки взялася агресія, пояснити не можуть.

Вид агресії: фізична-активна пряма.

Причини агресії: визначити не можуть навіть кривдники.

Мешканці села, родичі та знайомі стверджують, що обидва дуже порядні й гарні хлопці, проблем з агресією ніколи не мали.

Наслідки: дівчина перебуває у важкому стані в лікарні, хлопців буде покарано згідно з законом.

Глядачі можуть побачити повну ситуацію агресії, де надано усі компоненти для розбору. Слід зазначити, що з приводу цієї ситуації є випуск ток-шоу «Один за всіх», де ми можемо більш наглядно ознайомитися з ситуацією [59].

Відеоматеріал №6

«У Дніпрі лікарі рятують життя 14-річного хлопця, якому приятелі перерізали горло», 7 квіт. 2017 р.

У Дніпрі лікарі рятують життя 14-річного хлопця, якому приятелі перерізали горло. Перед цим його били цеглиною, а потім зв'язали. Підозрювані – двоє його приятелів. Їх уже затримали, і у нападі вони зізналися. Слідство вважає – хлопці

вирішили вкрасти у знайомого новий комп'ютер.

Вид агресії: фізична-активна пряма.

Причина: крадіжка комп'ютера.

Наслідки: жертва, хлопчик, у важкому стані в лікарні.

Ситуація крадіжки вже ставалася між цими хлопцями, та кожен був у своїх ролях. Про нападників різні відгуки: «зłodій з добрим серцем», казали, що вже були випадки агресії, звичайні родини та звичайні хлопці, але один з них був відсторонений від занять у школі та підсудний за крадіжку[58].

Відеоматеріал № 7

«За борг у 500 гривень підлітки ледь не до смерті забили 17-річну дівчину», 21 жовт. 2017 р.

За борг у 500 гривень підлітки ледь не до смерті забили 17-річну дівчину. На Житомирщині компанія з двох хлопців та двох дівчат прийшла додому до своєї знайомої. Звинуватили в тому, що та не віддає борг, і почали бити просто на очах матері та вітчима. Потім дівчину затягли на вулицю. У цій моторошній історії вражає не тільки жорстокість кривдників, а й байдужість сусідів та перехожих.

Вид агресії: фізична-активна пряма.

Причина: борг.

Наслідки: жертва у важкому стані в лікарні.

У цій ситуації вражає байдужість батьків та сусідів, які бачили, як б'ють дитину, і ніхто навіть не викликав поліцію. Звичайна перехожа знайшла дівчину ледь живу. Одна з кривдниць каже, що жертва сама себе забила, коли падала, але не відмовляється від того, що дівчину били, і розповідає, як само [60].

Отже, завдяки розглянутим вище і подібним матеріалам, наявним у медіапросторі, ми можемо ознайомитися з прикладами дитячої агресії та із методами боротьби, які пропонують професіонали.

2.3. Короткометражні ролики в соціальних мережах як метод боротьби з дитячою агресією

Ще одним активно використовуваним на сьогодні методом боротьби з дитячою агресією є короткометражні ролики у соціальних мережах. Розглянемо кілька показових роликів.

Ролік №1

«Що таке дитяча агресія. Агресивна поведінка дітей»

Інформація від Тетяни Кудько про агресивну поведінку дітей, її види та яскравість прояву агресивної поведінки дітьми різного типу темпераменту. Надано визначення терміну агресії, наведено 5 типів проблеми з дослідження Басс-Даркі, розглянуто типи темпераменту в їх співвіднесеності з агресією.

Флегматики: дуже довго накопичують у собі агресивність, та коли вони «вибухають», агресивну поведінку буде дуже важко зупинити у таких дітей. Бувають випадки, коли поки не стримаєш їх фізично – вони не зупиняться.

Холерики: агресують дуже часто.

Сангвініки: майже не виникає проблем за агресією.

Меланхоліки: почувають себе винними, постійно роздратовані, їхні прояви агресії мають коливальний характер [47].

Ролік №2

«Причини дитячої агресії. Дитяча агресія. Причини»

У відеоматеріалі були докладно подані причини дитячої агресії з прикладами, куди ця агресія може бути направлена і чому.

Причини: наляканість, напруга, прояви енергії, відчуття неповноцінності, «недолюбленість», накопичення поганих коментарів щодо дитини, накопичення злості, «нас щось змушують робити», сімейні проблеми.

Прояви – на рослини, тварин, меблі або людей, які не відіграють важливої ролі для дитини [48].

Ролик №3

«Методи допомоги при агресивній поведінці. Що може допомогти подолати агресивну поведінку?»

У поданому відеоролику наявна інформація про те, як можна подолати прояви дитячої агресії. Поради розділенні на два типи: тіло та розум.

На рівні тіла: «Якщо дитина починає хвилюватися або гніватися, треба навчити її відводити погляд, тобто звернути його зовсім в інше місце, потерти долоні, потерти вуха, похлопати по тілу, потопати на кривдника ногами, навчитися правильно дихати. Також може допомогти малювання: намалювати свого кривдника та виявити агресію на папері, але пояснити дитині, що це в житті робити не можна, та ін. Серед пропозицій навіть був приклад відвідувати гурток, де дитина може навчитись контролювати свою агресію».

На рівні розуму: «самонавіювання, постановка запитань, на які сам відповідаєш у своїй голові, хвалити себе, налаштування себе на краще» [49].

Ролик №4

«Що робити з дитячою агресією»

Цей відеофрагмент виокремлює методи подолання дитячої агресії в розгорнутій формі; надаються приклади, про які розповідає психолог Тетяна Василенко.

1. «Не забороняйте дитині злитися».
2. «Допомагайте дитині усвідомити, що з нею коїться».
3. «Коли дитина навчиться усвідомлювати, що вона переживає, вона навчиться керувати емоціями».
4. «Навчіть дитину методам самоволодіння».
5. Розмовляйте з дитиною, щоб вона сама могла розповісти про аспект злості [50].

Ролик №5

«Агресія у дітей»

Із цього відеоматеріалу дізнаємося визначення агресії, приклади її проявів. Дається розгорнутий аналіз агресивної поведінки дитини, того, якими можуть бути на це причини та як її подолати. Відокремлюються поняття «агресія» та «агресивність».

Агресивність – стала риса характеру, до трирічного віку агресивна поведінка дитини має предметно-ситуативний характер, вона направлена на джерело незадоволення. Але перенос напряду агресивності на когось або щось відбувається після трьох років. Спочатку це можуть бути батьки або інші дорослі, але потім – люди з меншим авторитетом для дитини.

Культура, сім'я, психологічний стан, фізичний стан дуже впливають на агресивну поведінку. Ці аспекти майже ключові в розвитку дитини. У період формування світогляду дитини батькам треба бути пильними та уважними, щоб уникнути розвитку агресії, адже діти переймають поведінку батьків. Вдаючись до крику та покарання, ми відповідаємо агресією на агресію і дитина вирішує, що її поведінка правильна.

До трьох років треба показувати дитині, що можна робити, а не навпаки. Їй потрібно надавати багато уваги. Важливо переходити на рівень дитини в ситуаціях агресіях і намагатися зрозуміти її, розмовляти та спрямовувати на мирний шлях подолання конфлікту [51].

Отже, ми дослідили відеоматеріали, які є у вільному доступі на платформі «YouTube», і можемо визначити, що в кожному ролику подається розгорнутий аналіз проблеми дитячої агресії з наявними прикладами. Завдяки цим матеріалам кожна людина може ознайомитися з цим аспектом, дізнатися, як можна правильно подолати агресію, а батьки можуть знайти вирішення своїх проблем з дітьми. Такі ролики дуже важливі, адже за їхньою допомогою можна зменшити кількість ситуацій дитячої агресії.

2.4 Роль ЗМІ у боротьбі з булінгом

На сьогодні проблема булінгу стає все помітнішою, зокрема в Україні, тож

потребує максимальної уваги з боку соціуму, соціально відповідальної уваги з боку журналістів, наукового осмислення тощо. Наразі наявно чимало джерел, у яких визначаються параметри явища, зокрема соціально-психологічні, проте майже не йдеться про участь – реальну і потенційну – ЗМІ у запобіганні та подоланні булінгу як загрозливої суспільної тенденції.

На сьогодні Інтернет містить чимало соціальних відеороликів стосовно проблеми булінгу, які демонструють серйозність і поширеність проблеми, зокрема в сучасній Україні. Розглянемо кілька показових роликів за такою схемою: сюжет ролика, учасники булінгу (жертва, булер-агресор, спостерігачі), ситуація булінгу (форма булінгу, привід для булінгу, наслідки), пропонуване вирішення проблеми.

У кожному з них наведена своя історія, наглядно показано причину конфлікту, хто є жертвою, а хто агресором та методи боротьби зі цькуванням. Усі відеоролики мають своє послання (або заклик) до запобігання булінгу.

Деякі із соціальних роликів були зняті учнями середніх навчальних закладів, що показує актуальність теми. Також у одному з відео був наведений приклад з власного життя дівчини, де вона розповіла повністю свою ситуацію конфлікту та які методи застосувала до боротьби.

Були наведені ролики організації ЮНІСЕФ, яка вже створила сайт задля боротьби зі цькуванням, на якому представлені психологічні тести і довідка для батьків та учнів про запобігання булінгу. Головною ідеєю компанії був вибір іншої популярної справи замість агресії.

Сьогодні в мережі Інтернет з'являється чимало матеріалів різного характеру – журналістських і довокложурналістських, наукових тощо, присвячених проблемі булінгу, відповідному явищу та можливим шляхам подолання нинішньої ситуації з підлітковим булінгом.

Це лише окремі приклади медіаматеріалів, у яких наводяться приклади історій булінгу з телебачення, адже це є наглядний приклад актуальності теми.

Ці матеріали усі можуть побачити у вільному доступі в мережі Інтернет та в телемовленні. У них зображуються існуючі ситуації цькування, показується проблематика агресії, приводи її виникнення та методи боротьби. Кожна TV-програма з описаною історією має свою концепцію та свої методи.

Отже, сучасний медіапростір, зокрема український, містить чимало різнотипних матеріалів, присвячених проблемі булінгу: це наукові статті і соціальні відеоролики, телевізійні програми у форматі ток-шоу і аналітичні журналістські матеріали та багато іншого. На сьогодні проблема підліткового булінгу певною мірою медіатизована, до неї все активніше привертається суспільна увага, оскільки це є необхідною умовою для зміни ситуації на краще, для розробки механізмів запобігання та подолання булінгу. Проте при порушенні в медіа відповідних проблем дуже важливо пам'ятати про засади соціальної відповідальності та етичні принципи журналістської діяльності.

РОЗДІЛ III

ШКОЛЯРІ, ПЕДАГОГИ ТА БАТЬКІВСЬКА СПІЛЬНОТА ПРО РОЛЬ МЕДІА У БОРОТЬБИ З ДИТЯЧОЮ АГРЕСІЄЮ ТА БУЛІНГОМ

3.1. Формування інтерв'ю зі школярами, батьками та педагогами.

Учасники дослідження. В опитуванні взяли участь три групи респондентів: школярі (у віці від 10 до 18 років; опитано 5 осіб); батьки, які мають дітей у віці від 12 до 20 років (опитано 5 осіб) та педагоги (опитано 5 осіб). Згода батьків на участь школярів була отримана у письмовому вигляді (див. Додаток 4).

Методи дослідження. Інформацію було отримано за допомогою методу напівформалізованого інтерв'ю з батьками та вчителями. Школярі-учасники дослідження давали письмові відповіді на запропоновані нами запитання з теми магістерської роботи. Отримані відповіді розглядалися нами як варіант документальної інформації й оброблялись із застосуванням прийомів неформалізованого аналізу документальної інформації.

Основні принципи побудови інструментарію дослідження. Всі три варіанти дослідницьких інструментів мали за кінцеву мету отримання та аналіз думок респондентів стосовно ролі медіа у боротьбі з дитячою агресією та булінгом. Нас цікавив насамперед рівень загальної інформованості учасників дослідження щодо понять «дитяча агресія» та «булінг»; досвід особистого «переживання» та поведінка в ситуаціях, пов'язаних з відповідними феноменами; джерела інформації щодо прийомів виявлення фактів булінгу та стратегії попередження і боротьби з ними тощо.

Основні блоки інтерв'ю з батьками, що мають дітей

- Сутність понять «дитяча агресія» та «булінг» та відповідних феноменів; загальна поінформованість респондентів щодо проблеми.
- Досвід переживання дітьми опитаних ситуацій булінгу та проявів агресії;

висвітлення конкретної ситуації.

- Поведінка батьків у схарактеризованих ними ситуаціях, аналіз причин та поведінки всіх, залучених до цих ситуацій.
- Ставлення батьків до інформації щодо означеної проблеми, установки та їхня поведінка в інформаційному просторі.
- Психолого-педагогічна обізнаність батьківської спільноти щодо поведінки дітей-акторів конфліктних ситуацій.
- Батьківські переваги щодо медіаресурсів, які транслюють інформацію щодо дитячої агресії та булінгу.
- Поради респондентів батькам, які мають неповнолітніх дітей, щодо запобігання проявам дитячої агресії та булінгу.

Основні блоки інтерв'ю зі шкільними вчителями

- Досвід педагогічної діяльності та класного керівництва.
- Сутність понять «дитяча агресія» та «булінг» та відповідних феноменів; загальна поінформованість респондентів щодо проблеми.
- Досвід переживання учнями опитаних ситуацій булінгу та проявів агресії; висвітлення конкретних ситуацій.
- Поведінка педагогів у схарактеризованих ситуаціях, аналіз причин та поведінки всіх, залучених до цих ситуацій, зокрема аналіз власної поведінки та її мотивів.
- Обізнаність педагогічної спільноти щодо поведінки дітей-акторів конфліктних ситуацій.
- Оцінка важливості поінформованості шкільних педагогів щодо теми булінгу та дитячої агресії.
- Учительські переваги щодо медіаресурсів, які транслюють інформацію щодо дитячої агресії та булінгу, засобів та прийомів поширення такої

інформації.

- Поради педагогів колегам щодо запобігання проявам дитячої агресії та булінгу.

Основні блоки інтерв'ю зі школярами:

- Сутність понять «дитяча агресія» та «булінг» та відповідних феноменів; загальна поінформованість респондентів щодо проблеми.
- Поширеність повсякденних проявів агресії та булінгу в молодіжному середовищі.
- Досвід спостереження за такими проявами або особиста залученість до ситуації в якості «жертви»/«агресора».
- Особливості поведінки опитаних в подібних ситуаціях, їхня компетентність та «фінал» конфлікту.
- Проективна ситуація (як поведився б/поводилась би в подібній ситуації сьогодні) з осмислення подій минулого.
- Особливості поведінки респондентів в інформаційному полі, пов'язаному з проявами агресії та булінгу (актуальність інформації для респондента, самостійні пошуки відповідних матеріалів, вибір медіа ресурсів з такою інформацією тощо).
- Ставлення до проблеми медіаграмотності дітей та молоді в питаннях запобігання проявів агресії та булінгу.
- Рекомендації одноліткам щодо ознайомлення з проблемами, пов'язаними з булінгом і агресією; корисні ресурси для пошуку інформації.

3.2 Дитяча агресія та булінг очима респондентів: поширеність, причини, інформаційна підтримка.

На момент проведення інтерв'ю опитані **батьки** мали дітей середнього або старшого шкільного віку. Усі респонденти дали стверджувальну відповідь на запитання щодо обізнаності з проблемою дитячої агресії загалом й булінгу

зокрема. При цьому, пояснюючи відмінності цих феноменів, батьки акцентували увагу на наступних, важливих на їхню думку, моментах. По-перше, зверталася увага на постійний характер булінгу на відміну від періодичних, поодиноких випадків агресивної поведінки (*«дитяча агресія на регулярній основі і є булінг»; «дитяча агресія це більш поодинокі випадки, а саме булінг - прояв на постійній та регулярній основі»*). Акцентувалася увага на відмінності об'єкту впливу, оскільки мішенню булінгу, на думку опитаних, завжди є людина (*«дитяча агресія може проявлятися не тільки до інших осіб, а в загалі до речей, якихось подій, а булінг - це саме цькування однієї дитини іншої, тобто вона направлена чітко на особу»*). Також респонденти звертали увагу на домінуванні у випадку булінгу негативного впливу насамперед психологічного характеру, не виключаючи при цьому агресивних фізичних дій по відношенню до «жертви» (*«як на мене дитяча агресія, це прояв саме агресії з боку дитини на адресу тієї чи іншої особи, що може проявлятися у формі крику, фізичного насилля та іншого, а булінг більше відноситься до систематичного психологічного тиску на людину, при якій відбувається знуцання на психологічному та фізичному рівнях»*). Й нарешті, зазначалося, що причиною булінгу майже завжди є якась відмінна риса «жертви», яка провокує «агресора»: булінг – це *«приниження когось індивідуально, за певним фактором. Наприклад дитина слабша, або бідніша та інше»*.

У цілому опитані не вважають досліджувану нами проблему дуже актуальною насамперед через те, що її прояви не мають, на їхню думку, масового характеру, при цьому поодинокі випадки (наприклад, бійки в дитячих колективах) все ж таки трапляються, що й робить проблему такою, що заслуговує на увагу. Актуалізує проблематику дитячої агресії ситуація війни, що впливає в першу чергу на дітей, які залишились в Україні, оскільки «вони психологічно напружені, не знають як виражати емоції та почуття, які їх накривають, тому агресія може проявлятися. Важливо з цим боротися та це визнавати». Разом з тим, онлайн-навчання в школах дещо зменшує ймовірність виникнення булінгу, хоча, як

зазначала одна учасниця дослідження, «в офлайн-школах, це переважно на Західній Україні, мабуть, булінг проявляється більше».

Тим не менш, практично всі опитані згадували про факти щодо агресії та булінгу, пов'язані з їхніми дітьми, принаймні на рівні бійок та спроб заволодіння чужими речами та їх псуванням. При цьому не всі респонденти змогли розповісти про деталі щодо «ролі» дітей в цих ситуаціях через власну необізнаність, хоча цікавою виявилась детальна розповідь одного з батьків, яку ми вважаємо за необхідне навести повністю:

«Моя дитина скоріше започатковувала булінг наприклад у школі. Щоб стикалась, не бачив. Детальніше саме про прояви булінгу від моєї дитини: мене з дружиною неодноразово викликали до школи, через те, що моя дитина вчиняє бійки з іншими, а також разом зі своїми друзями ображає інших учнів (забирає та рве зошити, обмальовує щось та інше), з останнього, що було глобально - це розбитий телефон дитині на пару років молодше. За цей мій син сильно отримав».

Ще один приклад – це історія, пов'язана з проявами «соціальної нерівності», що, як свідчать деякі публікації, теж має місце в дитячих колективах:

«Це доволі неприємна історія, через яку нам довелось змінити нашу попередню школу. У класі ніби утворилося декілька окремих груп, одна з яких складалась з дітей заможних батьків. Ці діти почали усіяко проявляти тиск та агресію, щодо інших. Моя донечка також декілька разів приходила додому у сльозах, через подібні ситуації. На жаль, ми встигли зіштовхнутись як з психологічним тиском (діти з "мажорної групи" обговорювали матеріальні спроможності батьків та усіяко принижували інших дітей), так й з фізичною, наприклад, відбирання шкільного приладдя та псування зошитів».

У спробах запобігання та вирішення неприємних ситуацій, пов'язаних з дитячою агресією, опитані батьки обирають різні стратегії: від фізичного покарання власної дитини-агресора до профілактичних розмов з дитиною та

всіма учасниками конфліктної ситуації, звернення по допомогу до педагогів, зокрема класного керівника. Так, батько вже згадуваного агресивного хлопчика вдавався до досить радикальних засобів:

«За приклад я використовую виховання саме мого батька. (Я теж у дитинстві любив побитись або зробити різні дії задля привернення уваги). Тому декілька покарань, й дитина починає розуміти що можна робити, а чого краще уникнути. Також я багато працюю, тому переважно дружина займалась цим питанням. Я особисто - тільки у крайніх випадках».

Також батьки намагаються вчити своїх дітей знаходити вихід з конфліктних ситуацій цивілізованими засобами, завдяки налагодженню комунікації з ровесниками або свідомому униканню можливих конфліктів. Деякі респонденти мали досвід спільної роботи з професіоналом-психологом, який допомагав розібратися в конкретній ситуації, а також позбавитися негативних емоцій, викликаних перебуванням дитини в стресовій ситуації. Хоча в одному випадку перемовини все ж таки не допомогли, й дівчинці довелося перейти до іншої школи:

«Ми обговорили цей кейс з дитиною, потім я декілька разів намагалася вирішити питання з батьками та вчителькою, але після неодноразових спроб прийняла рішення змінити школу, щоб запобігти продовженню цього щодо моєї дитини».

У будь-якому разі більшість людей в різних життєвих ситуаціях потребує на інформацію, якої у них немає в особистому досвіді. Це твердження є цілком справедливим і для ситуацій, пов'язаних з проявами дитячої агресії та булінгу. Де, у разі потреби, будуть шукати інформацію наші респонденти? Згадувані учасниками дослідження джерела мають і персоналізований характер (друзі та знайомі, які мають відповідний досвід; фахові психологи; навіть члени сім'ї, чия професійна діяльність пов'язана, наприклад, з правоохоронними органами) та загальнодоступні джерела: фільми, різноманітні інтернет-ресурси, друкована

інформація (книги, статті тощо). Мета таких звернень – аналіз аналогічних ситуацій з метою перенесення досвіду їх розв’язання, запозичення поведінкових стратегій тощо. Для батьків, які вперше стикаються з дитячою агресією, важливо також, наприклад, розібратися з ознаками поведінки дитини, яка стала актором ситуації агресії. Наскільки обізнані учасники нашого дослідження в цьому питанні?

Незважаючи на досить обмежені уявлення батьків щодо основних ознак поведінки дитини, яка опинилась у зазначеній ситуації, респонденти вказували, наприклад, на спроби дитини мінімізувати контакти із зовнішнім світом і своїм безпосереднім оточенням; на зміни в настрої, відстороненість, тривожність і відчуженість. Як і у випадку із загальною інформацією щодо дитячої агресії та булінгу, за умов наявності потреби щодо власне поведінки дитини в умовах стресової ситуації, викликаній агресивними впливами на неї, рейтинговими джерелами інформації, як свідчать відповіді наших респондентів, є компетентні особи (наприклад, психологи), різноманітні інтернет-платформи, соціальні мережі тощо.

Серед порад, які учасники опитування хотіли б дати іншим батькам, які опинились в ситуації, коли їхні діти стали об’єктами агресії та інших негативних впливів, варто зазначити наступне. По-перше, намагатися сформувати стосунки довіри та відкритості з дитиною; підвищувати свою психолого-педагогічну грамотність, а за необхідності – звертатися до фахівців; цікавитися життям дитини, її оточенням, переживаннями та вчити знаходити вихід у різних життєвих ситуаціях, відстоювати себе та свої інтереси тощо. І взагалі – просто реально займатися вихованням дітей, у тому числі – моральним (*«вміти вчасно пояснити дитині, що можна а що - ні!»*):

«Я би порадила виховати у дітях, по-перше: людяність до оточуючих. По друге: відповідальність. По третє - бути особистістю та не боятись відстоювати свої бажання та почуття. Ну і момент розказувати усе, тому що

в дитячому віці часто може здаватись що проблема не може бути вирішена, але за допомогою дорослого, вона взагалі перестає бути проблемою та швидко перестає бути проблемою».

Проаналізувавши результати спілкування зі **шкільними вчителями**, перш за все варто зазначити в цілому більш високий рівень обізнаності щодо проблематики дитячої агресії та булінгу й окремих її аспектів. Це є цілком зрозумілим, адже саме вчителі мають можливість протягом навчального дня спостерігати за поведінкою своїх учнів, особливостями спілкування та психологічним кліматом в учнівських колективах.

Очікувано, що ця група наших респондентів знається на термінах «дитяча агресія» та «булінг», вкладаючи в них зміст, що є близьким до тлумачення відповідних феноменів батьками – учасниками дослідження. Так, вчителі акцентували увагу на відносній тривалості булінгу та епізодичності, поодинокості проявів агресії (*«булінг – це форма систематичного насильства над іншою дитиною (психологічного або фізичного), а дитяча агресія може бути одноразовою»*). Опитані нами вчителі також дещо розширили коло уявлень про можливі форми булінгу, зазначивши такі його прояви, як жорстокі жарти, спілкування «за спиною», демонстративне уникання контактів з кимось з однокласників, а у «гірших випадках, це також можуть бути побиття, псування речей та інше». Саме вчителі зазначили, що об'єктом булінгу може стати не тільки дитина, а й шкільний вчитель. Агресію вони пов'язували насамперед із сильними емоціями, з якими, на їхню думку, несформована особистість не може впоратись.

Актуальність проблематики особисто для себе вчителі пояснювали необхідністю й обов'язком відстежувати ці негативні прояви в учнівському середовищі для того, щоб вчасно на реагувати та не допускати ескалації конфліктів між їхніми вихованцями (зазначимо, що практично всі опитані на момент проведення дослідження або були класними керівниками, або мали такий досвід в минулому):

«Бувають такі класи та такі учні, що ти стикаєшся з цим щодня. Мені здається що основний пік припадає на 12-13 років, й старший, але це суто мій досвід. Тому кожен вчитель має знати як запобігати та протистояти цьому».

Серед причин булінгу, з якими вчителі стикалися особисто в своїй педагогічній діяльності, фігурують, наприклад, індивідуальні особистісні риси «жертв», чинник матеріальної нерівності, стан здоров'я:

«Пригадую - дитина на уроці встала, почала плакати та вийшла з класу. Це при тому, що то був хлопець 16 років. Його системно булили 1-2 місяці. Приводом для цього стала нетипова зовнішність. Хлопець мав доволі довге волосся та сережку у вусі. Увесь інший клас на відміну від цього займався контактними видами спорту. Я вважаю, що це неприпустимо, й кожна людина має своє право на самовираження, головне, щоб це самовираження не відображалось та не заважало іншим учасникам колективу».

«У клас прийшла новенька дівчинка. В матеріальному плані, вона відрізнялась від решти класу. Її батьки не могли дозволити купувати їй брендові речі, та й навіть з базовим шкільним набором могли трапитись складнощі. Ну, й її почали булити спочатку дівчата. У нас є трійка, які завжди вплутуються у подібні ситуації. Ну, а через популярність та авторитетність цих дівчат потім підключився увесь клас. На щастя, знайшлося декілька дітей, які, скажімо так, трошки краще розуміли, що матеріальний фактор на має значення у тому "яка ти людина", й поставили булерів на місце. Тепер, наскільки я бачу, у класі непогана атмосфера, звичайно бувають складнощі, але куди ж без них».

«Коли я була класним керівником 8-Б класу, до нас прибула з іншого міста дівчинка дуже замкнута, сором'язлива. І все це через те, що мала зайву вагу. Вона сторонилася однокласників, уникала уроків фізичної підготовки. І учні почали насміхатись над нею, придумали різні прізвиська, типу «бегемот, корова, пампушка» тощо. Вона перестала ходити до шкільної їдальні. Іноді плакала».

У ситуаціях з булінгом опитані вчителі намагаються зайняти активну й

помірковану позицію: проводять бесіди з учасниками конфлікту, залучають до обговорення батьків, шкільних психологів та своїх колег-вчителів. Ось, наприклад, продовження історії булінгу дівчинки із зайвою вагою:

«Зрозумівши, в чому річ, я, по-перше, зв'язалась з її батьками, щоб зрозуміти і вивчити психологічний клімат в сім'ї. Виявилось, що повнота дівчинки – це спадкове, оскільки батьки теж мали зайву вагу, любили добре поїсти і змушували робити це доньку. По-друге, звернулась до шкільного психолога, яка теж прийшла на допомогу дівчинці. По-третє, неодноразово спілкувалася з нею, розповідаючи про правильне харчування та необхідність займатися фізичними навантаженнями. По-четверте, попросила учителя фізичної культури підібрати необхідні вправи, що сприятимуть схудненню дівчинки. І, звичайно, провела ряд бесід з учнями про агресію і булінг із залученням шкільного психолога. А також окремо поспілкувалася із хлопцями, які були ініціаторами цього булінгу. Через кілька місяців дівчинку було не впізнати. Вона схудла, стала веселою, ініціативною, у неї з'явилися друзі, хлопці перестали цькувати дівчинку, її навіть обрали старостою класу. Я була задоволена результатом. Добре, що своєчасно звернула увагу на цю проблему і спільно з іншими колегами розв'язала її».

Досить обізнаними виявилися вчителі й у питанні щодо особливостей поведінки дитини, яке стала «жертвою» булінгу. Спостерігаючи тривалий час за своїми вихованцями, вони звертають уваги на наступні зміни у поведінці дітей:

- Погіршення настрою, апатія.
- Уникання контактів з однокласниками.
- Часті пропуски занять, що перетворюються на систематичні прогули.
- Погіршення успішності.
- Різкі зміни настрою (сльози/агресія).
- Погіршення стану здоров'я та сну.
- Зміни харчової поведінки.

- Ознаки на тілі застосування фізичної сили.

За умов зростання проявів шкільної агресії та булінгу педагогам потрібна додаткова інформація з проблеми – у цьому переконані всі вчителі, що брали участь у дослідженні. Частина з них брала участь у спеціальних тренінгах з підвищення кваліфікації, на яких детально розбираються різні конфліктні ситуації та шляхи їх вирішення. Педагоги намагаються обмінюватися досвідом у своїх колективах, читають відповідну літературу з психології, знайомляться з матеріалами за темою, розміщеними на різних освітніх платформах, на ютуб-каналах тощо.

При цьому хтось з респондентів надає перевагу наочним матеріалам, відео-інформації, іншим більше подобаються традиційні друковані джерела або текстові Інтернет-видання, у когось є позитивний досвід лекцій фахівців-практиків (наприклад, співробітників дитячої кімнати поліції).

Щедримися виявилися учасники опитування щодо побажань і рекомендацій своїм колегам щодо запобігання проявів дитячої агресії та булінгу, тому наведемо їх в авторському варіанті та майже повному обсязі:

«Я би хотіла поради проводити класні години, щодо того, як екологічно вирішувати конфлікти, як можна ставитись до критики та виражати її, більш старшим дітям проводити тренінги щодо причин та наслідків булінгу, та побудувати довірливе середовище».

«Не боятись вирішувати подібні конфлікти та стикатись з ними в цілому. По-перше, лишати усе на самотік - найгірше, що ви можете зробити, це тільки погіршить ситуацію, а наша головна мета не тільки чомусь навчити, але й створити гарну атмосферу для навчання. По-друге, запитувати поради, якщо в чомусь невпевнені та не знаєте як вчинити».

«Не ігнорувати ці ситуації, а брати відповідальність за їх вирішення. Не знаєш що робити - проконсультуйся, не можеш вирішити, попроси допомоги. Але якщо ти просто так залишиш дитину один на один з цією проблемою, особливо у

школі, дитина не тільки не буде навчатись, а й, не дай боже, щось зробить з собою. Як на мене, момент булінгу у школі – це пряма відповідальність суто учителів, й вони, а не батьки повинні в першу чергу вирішувати це».

«Своїм колегам, щоб попередити булінг, я б порадила наступне: негайно втручайтесь та зупиняйте насилля – булінг не можна ігнорувати. Зберігайте спокій і будьте делікатними, не примушуйте дітей говорити на важкі для них теми; не намагайтесь ставати або викликати відчуття провини до того, хто потерпає від булінгу; не вимагайте публічних вибачень, це може загострити ситуацію; спілкуйтесь з дітьми, прислухайтеся до них; заохочуйте дітей робити те, що вони люблять; показуйте приклад ставлення до інших із добротою та повагою».

«Кожен вчитель має створити позитивне та безпечне середовище, підтримувати клас, щоб кожен учень відчував себе прийнятим та поважним. Створіть позитивне та відкрите середовище, підтримуйте класний клімат, побільше проводьте групових робіт, щоб діти взаємодіяти між собою. Дітей потрібно вчити соціальним навичкам, тому відводьте час на навчання учнів навичкам спілкування, емпатії, вирішення конфліктів та толерантності. Можна пропонувати дітям ролеві ігри, дискусії та інші активності, які сприяють розвитку цих навичок. Будьте уважними до знаків булінгу. Виявляйте зміни у поведінці учнів, можливі ознаки фізичної або емоційної травми, соціальну ізоляцію та інші показники, що вказують на можливе наявність булінгу. Реагуйте на ситуації вчасно та послідовно. Якщо ви виявите ознаки булінгу або агресії, реагуйте вчасно та послідовно. Проведіть конфіденційну розмову з учнями, включіть адміністрацію школи, вживайте необхідні заходи для зупинки наруги. Залучайте батьків! Повідомляйте батьків про важливість запобігання булінгу та агресії. Спілкуйтеся з ними про стратегії, які вони можуть використовувати вдома для підтримки позитивного клімату в сім'ї та сприяння здоровому спілкуванню у дитячому середовищі».

За своїм характером, сутністю та навіть обсягом наданої інформації відповіді **школярів** – учасників нашого дослідження часом суттєво відрізняються від позиції їхніх батьків та вчителів. Усі опитані з цієї групи мають доволі чітке уявлення про феномен агресії та булінг, зокрема, зазначають, що агресія може бути спрямована на будь-які об'єкти, а булінг концентрується навколо людини або групи людей. Також, на думку респондентів, булінг може мати як елементи фізичного впливу, так і психологічний тиск:

«Булінг це коли дістають когось, точніше навіть не просто дістають, а кривдять фізично та морально. Дитяча агресія це, напевно, просто коли діти агресивно поведуться, на відміну від булінгу вони можуть спрямовувати свою агресію не тільки на людей, а й на що завгодно».

«Для мене, і з моєї практики булінг - це форма поведінки, коли одна людина (або група людей) намагається вчинити шкоду, образити або налякати іншу людину психологічно, емоційно або навіть фізично. Дитяча агресія - це ситуація, коли діти виявляють агресивну поведінку один до одного, яка може бути спрямована на шкоду, образу або налякати».

«Для мене булінг - це форма насильства або психологічного тиску, коли одна людина використовує свою силу або владу, щоб ушкодити іншу особу, часто це стосується шкільного середовища. Дитяча агресія - це загальний термін, що включає в себе будь-яку форму агресивної поведінки дітей, яка може бути фізичною, вербальною або соціальною».

На відміну від батьків, школярі, як і їхні вчителі, вважають, що булінг є доволі поширеним явищем, через такі випробування проходить значна частина дітей і підлітків:

«Я думаю майже кожен мій ровесник хоч раз потрапляв у ситуацію конфлікту, де відчував цькування або мав себе відстоювати».

«Я вважаю, що булінг і дитяча агресія можуть відбуватися досить часто серед молоді, особливо в школі, де діти можуть відчувати тиск і

конкуренцію».

Щодо опитаних школярів, то, на жаль, кожен з них зміг пригадати ситуацію, коли ставав об'єктом агресивної поведінки або власне булінгу з боку ровесників. Серед причин – якісь особливості зовнішності, зайва вага тощо. Цікава деталь: відповідаючи на це запитання, деякі респонденти вказували на здатність «жертви» чинити опір як чинник успіху у протистоянні «агресору»:

«Щодо мене було щось, але зовсім незначне. але я бачив, як були інші. Одного разу такий булінг закінчився тим, що жертва булінгу дала такий відбій кривднику, що він ходив із фінгалами і був зганьблений на всю школу».

«Я не здала норматив з бігу на фіз-рі і з мене сміялись декілька тижнів тому що я повільна і занадто важка, щоб швидко бігати, як інші дівчата».

«Так, на жаль, я потрапляла в ситуації булінгу, коли мене обзивали через мій зовнішній вигляд. На жаль, коли ми маємо якісь особливості, які виділяють нас звичайним, особливо, з естетичної точки зору, можна стикнутися з образами від людей, які не вміють приймати різниці. У моєму випадку, це було через мої кучеряві волосся, які тоді я не дуже доглядала (мається на увазі робити укладку), і мене називали відьмою або мітлою».

«Так, на жаль, я потрапив у ситуації булінгу. Одного коли буда у іншій країні під час війни з мене глузували і критикували мої однокласники за те як я їла, і це дуже образило мене».

При цьому варто зазначити, що в реальних ситуаціях булінгу наші респонденти далеко не завжди займали активну позицію («ситуація розв'язалася тим, що це вже був кінець року і через декілька неділь почалися канікули»; «з часом всі забули»); хтось залучав для ліквідації конфлікту батьків, а хтось разом з друзями брав відповідальність за ситуацію, що виникла («ми просто дали зрозуміти, що образити інших погано, й змогли захистити себе та інших. Я не боявся, тому що мене вчили відстоювати себе та не давати образити»).

Переглядаючи минуле з позиції дня сьогоднішнього, частина опитаних

школярів зазначила, що хотіла б зайняти більш активну позицію в конфлікті або, принаймні, не залишатися наодинці з проблемою й звернутися по допомогу хоча б до батьків чи вчителів (*«я хотіла б мати змогу відповісти тим дівчатам»; «я б хотіла спробувати більше самостійно вирішити проблему, можливо, звернувшись за підтримкою до друзів або вчителів»*).

На відміну від батьків, а тим більш вчителів, школярі нечасто цікавляться інформацією (або навіть взагалі ігнорують її) щодо булінгу та дитячої агресії, бо хтось вважає, що знає достатньо, а хтось взагалі не бачить в цьому сенсу. Джерелами інформації для тих, хто намагається розширювати свої уявлення щодо конфліктів у підлітковому середовищі, є різноманітні інтернет-ресурси, книги, підліткові серіали, були згадування про деякі ток-шоу (наприклад, "Вагітна у 16", "Говорить Україна"). Мета пошуку й споживання такої інформації – щось змінити, щоб зменшити ризики та негативні наслідки; знайти практичні поради щодо того, як *«реагувати на булінгову поведінку та як знайти підтримку»*. Школярів цікавить виключно правдива інформація, якій можна було б довіряти. Один учасник опитування зазначив як позитивний факт уроки в школі, на яких обговорюються відповідні проблеми:

«У нас у школі раз на рік десь проводять уроки, на яких ми розглядаємо це з вчителем. Минулого разу до нас навіть приходила тьотя з відділку поліції. Сам цікавлюсь не часто, але уроки цікаві»; «Поліцейські та вчителі гарно впорались з цим».

Разом з тим, коли йшлося про необхідність поінформованості загалом підліткового середовища щодо означеної проблеми, наші респонденти у переважній більшості стверджували, що сучасна молодь має бути компетентною як на рівні загальної поінформованості, так і щодо сформованості практичних навичок поведінки в конфліктних ситуаціях; молоді люди має знати, як допомагати собі та іншим людям, як чинити опір «агресорам» тощо.

Ще одним підтвердженням наявності певних протиріч у свідомості

школярів (маємо на увазі невисокий рівень їхньої реальної активності у ситуаціях булінгу та недостатню зацікавленість в отриманні інформації щодо попередження агресивної поведінки) є рекомендації одноліткам щодо ознайомлення з проблемами, пов'язаними з булінгом та агресією, які респонденти давали наприкінці інтерв'ю. Деякі з цих рекомендацій стосувалися, наприклад, зміни особистісних рис та відповідної поведінки (*«потрібно просто вчитися бути впевненим у собі»*); більшість же побажань пов'язувалася з отриманням додаткових знань, з пошуком і засвоєнням нової інформації:

«Мої поради для однолітків були б шукати інформацію в Інтернеті, читати книги та звертатися за підтримкою до дорослих. Можна також обговорювати ці питання з друзями, чи психологами або терапевтами, щоб зрозуміти, як краще впоратися зі схожими ситуаціями. І ніколи не сидіти тихо, коли такі ситуації трапляються, завжди є канали підтримки, які можуть підказати та підтримати»

«Не пропускати заняття у школі та дивитись корисні програми. А якщо тебе ображають - не боятись та захищати себе. Тому що інакше тобі буде погано й важко у компаніях друзів, у спортивних секціях та у школі».

«Я б порадила своїм одноліткам активно шукати інформацію про булінг та дитячу агресію, спілкуватися з дорослими про свої проблеми та звертатися за підтримкою до друзів. Також можна скористатися корисними ресурсами, такими як психологічні література та веб-сайти, присвячені проблемам підлітків».

Також акцентувалася увага на важливості ролі школи та педагогів у просвітницькій роботі (*«думаю, в школі вчительки мають більше розповідати про це, а так багато інформації є в Інтернеті та кіно»*).

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було поставлено й розв'язано три основні взаємопов'язані завдання: визначити сутність поняття «дитяча агресія» та вивчення його історії; виявити можливості медіа у запобіганні та подоланні агресії (шляхом аналізу показових матеріалів у сучасних українських ЗМІ); систематизувати поради, що надають медіа з приводу дитячої агресії та її уникання батькам, підліткам та вчителям. Здійснивши аналіз наукової та науково-практичної літератури і провівши власне дослідження медіапростору з аналізом і систематизацією матеріалів, присвячених проблемі дитячої агресії, ми дійшли низки висновків.

У роботі, відповідно до поставлених завдань, було визначено поняття «дитяча агресія» (і «булінг» як її різновид) та окреслено всі компоненти, які входять до цього терміну, розглянуто параметри поняття, окреслено основні проблеми в цьому напрямку.

Розглядаючи поняття «дитяча агресія», ми виділили та проаналізували медіаресурси, які здатні сприяти запобіганню та подоланню дитячого й підліткового цькування. У кожному з обраних медіаматеріалів були подано наглядні приклади підліткової агресії, їх розбір за запропонованою схемою та методи і шляхи боротьби з підлітково агресією.

Оскільки кожен медіаресурс наводить свої методи боротьби з дитячою агресією, її уникнення, вони були виокремлені та систематизовані задля запобігання ушкодження психологічного та фізичного стану дітей та припинення розвитку ситуацій цькування як загрозливої суспільної тенденції.

Виявлено, що в мережі Інтернет представлено достатньо інформативних робіт з теми дитячої агресії, а саме: соціальні, психологічні, юридичні статті; короткометражні ролики; медіапрограми та сайти, на яких розглядається ця проблематика. У роботах розглянуті визначення агресії, причини її появи,

можливі наслідки та методи боротьби. В усіх матеріалах визначені певні особливості проблематики та різні шляхи запобігання проблеми.

Також у медіапрограмах висвітлюються ситуації конфліктів і агресії з повним їх розбором, де досвідчені психологи або інші фахівці аналізують проблеми, шукають і знаходять методи їх вирішення. Вони показують найбільш оптимальне вирішення ситуації агресії як приклад боротьби із цим аспектом.

У друкованих ЗМІ надаються поради для всіх потенційних аудиторій щодо поведінки в ситуації дитячої агресії, розглядаються обставини виникнення таких ситуацій та можливості їх уникнення.

Завдяки цим ресурсам можна навчитися розпізнаванню агресії, булінгу, правильній боротьбі з конфліктом або його запобіганню. Також завдяки наявності соціальних роликів, статей та медіапрограм, які є у вільному доступі в мережі Інтернет та на телебаченні, можна зменшити кількість ситуацій дитячої, зокрема шкільної, агресії, якщо діти будуть прислуховуватися до актуалізації проблем і подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абсалямова К. З., Луценко О. Л. Булінг у середовищі молодшої школи – соціально-психологічні та особисті аспекти / К. З. Абсалямова, О. Л. Луценко. URL : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/9932>.
2. Булінг за партою: як побороти жорстокість дітей у школі. URL : https://espresso.tv/article/2018/10/29/buling_za_partoyu_yak_poboroty_ckuvannya_ditey_u_shkoli.
3. Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації / О. В. Волянська // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Соціологія. 2016. № 3. С. 117–134. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnyuac_2016_3_13.
4. Говорить Україна. Неизвестная парикмахерша с лицом терминатора. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Goab6bCIIUDY>.
5. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен / А. А. Губко. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_12.
6. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія / Т. В. Дуткевич. К., 2012. 423 с.
7. Етичний кодекс журналіста. URL : <http://www.cje.org.ua/ua/code> (дата звернення : 05.06.2017).
8. Загарницька І. І. Дитинство як соціальний феномен: філософська концептуалізація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / І. І. Загарницька. К., 2013. 36 с.
9. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. С. 142. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
10. Казаннікова О. В. Психологічний супровід агресивної дитини / О. В. Казаннікова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39 (3). С. 157–162. URL :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39%283%29__27.

11. Крайнікова Т. С. Функції культури медіа споживання / Т. С. Крайнікова // Вісник Книжкової палати. 2014. № 4. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vkr_2014_4_12.pdf.

12. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. К., 2010. 128 с.

13. Лушпай Л. Булінг як соціально-психологічна проблема та шляхи її вирішення / Л. Лушпай. URL : <https://eprints.oa.edu.ua/761/1/buling.pdf>.

14. Мащенко І. Г., Бугрим В. В. Телебачення прямого ефіру / Мащенко І. Г., Бугрим В. В. К., 1991. – 200 с.

15. Михайлин І. Л. Журналістика : словник-довідник // Михайлин І. Л. URL : <http://academia-ps.com.ua/product/346> (дата звернення : 30.10.2017).

16. Плутицька К. М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насилля / Плутицька К. М. URL : http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc29/part_2/21.pdf.

17. Прохоров Є. В. Введення в теорію журналістики : підручник для студентів вузів / Є. В. Прохоров К., 2009.

18. Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова / за ред. Н. А. Побірченко. URL : http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf.

19. Різун В. В. Теорія масової комунікації / В. В. Різун. К., 2008. 260 с.

20. Ройз С. Антидот проти булінгу / Ройз С. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/05/14/230868/>.

21. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-психологічна проблема / Сидорук І. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2015_1_36.

22. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Шагар. URL :

https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf.

23. <http://cg.gov.ua/index.php?id=246347&tp=0>.

24. <http://magnolia.org.ua/uk/content/buling-v-shkoli-shcho-ce-take-i-yak-z-nim-borotися>.

25. <http://magnolia.org.ua/uk/content/dityacha-zhorstokist-narodzhuetsya-u-simyi-eksperti-video>.

26. <http://svoboda.fm/crime/events/220266.html>.

27. <https://bilyayivka.city/read/card/3080/scho-take-buling-ta-chomu-pro-nogo-treba-znati-vsim-batkam-poyasnyuyut-u-centri-socialnih-sluzhb>.

28. https://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788/.

29. <https://www.changeonlife.ua/ua/webinars/30>.

30. <https://www.naukova-zmina.org.ua/files/fos8047003>.

31. <https://www.youtube.com/watch?v=b0vJl1-8S5g>.

32. <https://www.youtube.com/watch?v=D6TVC7mRQCg>.

33. <https://www.youtube.com/watch?v=eLX1gmNYPhc>.

34. <https://www.youtube.com/watch?v=JIulpDkfVIE>.

35. <https://www.youtube.com/watch?v=kGv9NITDm6k>.

36. <https://www.youtube.com/watch?v=kKIp9xDW7Gc>.

37. <https://www.youtube.com/watch?v=ko7NKccDaIE>.

38. <https://www.youtube.com/watch?v=mNjtFVs4uZc&t=9s>.

39. <https://www.youtube.com/watch?v=nNWRjG0RO8E>.

40. https://www.youtube.com/watch?v=OIKg_Ml2N2k.

41. <https://www.youtube.com/watch?v=qgdRaf9uCXc>.

42. <https://www.youtube.com/watch?v=weaTaWY2Veg>.

Аналізовані відеоматеріали

43. <https://tsn.ua/video/video-novini/tsn-z-yasuvala-prichini-braku-kvalifikovanih-dityachih-psihologiv-u-shkolah.html>.

44. <https://www.youtube.com/watch?v=IDEQuNG8MZY&feature=youtu.be>.
45. https://www.youtube.com/watch?v=St_DSX3ypbE.
46. https://www.youtube.com/watch?v=A_LmM4vYYIw&t=22s.
47. <https://www.youtube.com/watch?v=eLX1gmNYPhc>.
48. <https://www.youtube.com/watch?v=pHHFjGDXdK4>.
49. <https://www.youtube.com/watch?v=JIulpDkfVIE>.
50. <https://www.youtube.com/watch?v=D6TVC7mRQCg>.
51. <https://www.youtube.com/watch?v=BTpbQiyNafI>.
52. <https://www.youtube.com/watch?v=4BkNOr0vUjg>
53. <https://www.youtube.com/watch?v=TLhhR1rHzQg&t=6s>
54. <https://www.youtube.com/watch?v=f-3IGIwrGc0>
55. <https://www.youtube.com/watch?v=PQS8vhpbiw>
56. <https://www.youtube.com/watch?v=THcFxptnt14?>
57. <https://www.youtube.com/watch?v=8V7Nu6EU8HA?>
58. <https://www.youtube.com/watch?v=f-3IGIwrGc0>
59. <https://www.youtube.com/watch?v=TLhhR1rHzQg&t=6s>
60. <https://www.youtube.com/watch?v=osMrjB5-FCg>
61. <https://www.youtube.com/watch?v=NoFVcYWMXEY?>
62. <https://www.youtube.com/watch?v=Zt25yt5y5PU>

ДОДАТКИ

Додаток А

Дозвіл від батьків на участь в інтерв'ю їхніх дітей

Інформована згода щодо участі дитини у міжнародному науково-дослідницькому проєкті «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми»

Це запит щодо участі Вашої дитини Дубовик Дар'ї Антонівни у науково-дослідницькій роботі «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми», який реалізує Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна у 2024 році, у межах дипломного дослідження. **Мета роботи** полягає у виявленні основних параметрів і напрямків медіарецепції дитячої агресії та булінгу.

Загальна інформація про проєкт та ідею.

Проблема дитячої агресії в суспільстві наразі постала дуже гостро і знайшла своє відображення в медіа. В онлайн-форматі ЗМІ можуть використовувати не тільки відеоматеріали з випусків новин або телепередач, а й науково-дослідницькі, зокрема: психологічні, соціологічні, юридичні публікації (статті, фотокартки, соціальні опитування та інше). Завдяки нашому дослідженню ми хочемо досягнути наступних завдань: визначити сутність поняття «дитяча агресія» та «булінг», а також вивчення їхньої історії; виявити можливості медіа в запобіганні та подоланні агресії та булінгу (шляхом аналізу доступних матеріалів у сучасних українських ЗМІ); систематизувати поради, що надають медіа з приводу дитячої агресії та булінгу: її уникання батькам, підліткам та вчителям. Завдяки участі у проєкті вашої, ми зможемо дослідити наскільки дана тема є актуальною в наш час, а також як медіа наразі впливають на боротьбу з дитячою агресією.

Участь добровільна

Участь у дослідженні є добровільною. Якщо Ви вирішили дозволити участь Вашої дитини, Ви можете відкликати свою згоду в будь-який час, не вказуючи причин. Не буде негативних наслідків для Вас та для Вашої дитини, якщо Ви вирішили не брати участь або пізніше вирішите відмовитись.

Ваша особиста конфіденційність – як ми будемо зберігати та використовувати ваші особисті дані

Ми обробляємо ваші персональні дані конфіденційно та відповідно до законодавства про захист даних (Загальне положення про захист даних та Закон про персональні дані). Уся інформація буде доступною лише для дослідницької групи та використовуватиметься виключно в наукових цілях. Дані не будуть передані третім особам та не будуть передаватися за межі України. Ми забезпечимо, щоб учасники не були розпізнані в жодних публікаціях проєкту.

Ваші права

До тих пір, як Ви і Ваша дитина можете бути ідентифіковані в зібраних даних, Ви маєте право: отримати доступ до персональних даних, які обробляються про Вас і Вашу дитину; вимагати видалення Ваших персональних даних та даних Вашої дитини; вимагати виправлення/заміну неправильних персональних даних про Вас і Вашу дитину;

Де я можу дізнатися більше?

Якщо у вас є питання щодо проєкту або Ви хочете скористатися своїми правами, зв'яжіться з:

- Ірина Солдатенко, ХНУ імені В.Н. Каразіна, irinasoldatenko@karazin.ua
- Алла Ніколаєвська, ХНУ імені В.Н. Каразіна, alla.nikolaievaska@karazin.ua

Щиро ваші,
керівники проєкту
Ірина Солдатенко, Алла Ніколаєвська

Форма згоди

Я, Дубовик Оксана Михайлівна,
отримала / отримав та зрозуміла / зрозумів інформацію про проєкт «Дитяча агресія: науковий
аналіз та медіаореція проблеми» та отримала / отримав можливість ставити запитання. Я даю
згоду на участь моєї дитини Дубовик Дар'ї Антонівни у
заходах проєкту.

Я даю згоду на обробку моїх особистих даних та особистих даних моєї дитини до дати
закінчення проєкту в червні 2024 року.

О.Д.Д. (підпис) 10.04.2024р. (дата) Підписано учасницею/ком, поставлено дату)

Інформована згода щодо участі дитини у міжнародному науково-дослідницькому проєкті «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми»

Це запит щодо участі Вашої дитини Кіу Сарії Олексіївни у науково-дослідницькій роботі «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми», який реалізує Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна у 2024 році, у межах дипломного дослідження. **Мета роботи** полягає у виявленні основних параметрів і напрямків медіарецепції дитячої агресії та булінгу.

Загальна інформація про проєкт та ідею.

Проблема дитячої агресії в суспільстві наразі постала дуже гостро і знайшла своє відображення в медіа. В онлайн-форматі ЗМІ можуть використовувати не тільки відеоматеріали з випусків новин або телепередач, а й науково-дослідницькі, зокрема: психологічні, соціологічні, юридичні публікації (статті, фотокартки, соціальні опитування та інше). Завдяки нашому дослідженню ми хочемо досягнути наступних завдань: визначити сутність поняття «дитяча агресія» та «булінг», а також вивчення їхньої історії; виявити можливості медіа в запобіганні та подоланні агресії та булінгу (шляхом аналізу доступних матеріалів у сучасних українських ЗМІ); систематизувати поради, що надають медіа з приводу дитячої агресії та булінгу: її уникання батькам, підліткам та вчителям. Завдяки участі у проєкті вашої, ми зможемо дослідити наскільки дана тема є актуальною в наш час, а також як медіа наразі впливають на боротьбу з дитячою агресією.

Участь добровільна

Участь у дослідженні є добровільною. Якщо Ви вирішили дозволити участь Вашої дитини, Ви можете відкликати свою згоду в будь-який час, не вказуючи причин. Не буде негативних наслідків для Вас та для Вашої дитини, якщо Ви вирішили не брати участь або пізніше вирішите відмовитись.

Ваша особиста конфіденційність – як ми будемо зберігати та використовувати ваші особисті дані

Ми обробляємо ваші персональні дані конфіденційно та відповідно до законодавства про захист даних (Загальне положення про захист даних та Закон про персональні дані). Уся інформація буде доступною лише для дослідницької групи та використовуватиметься виключно в наукових цілях. Дані не будуть передані третім особам та не будуть передаватися за межі України. Ми забезпечимо, щоб учасники не були розпізнані в жодних публікаціях проєкту.

Ваші права

До тих пір, як Ви і Ваша дитина можете бути ідентифіковані в зібраних даних, Ви маєте право: отримати доступ до персональних даних, які обробляються про Вас і Вашу дитину; вимагати видалення Ваших персональних даних та даних Вашої дитини; вимагати виправлення/заміну неправильних персональних даних про Вас і Вашу дитину;

Де я можу дізнатися більше?

Якщо у вас є питання щодо проєкту або Ви хочете скористатися своїми правами, зв'яжіться з:

- Ірина Солдатенко, ХНУ імені В.Н. Каразіна, irinasoldatenko@karazin.ua
- Алла Ніколаєвська, ХНУ імені В.Н. Каразіна, alla.nikolaievska@karazin.ua

Щиро ваші,
керівники проєкту
Ірина Солдатенко, Алла Ніколаєвська

Форма згоди

Я, Кіч Олексій Романович,
отримала /отримав та зрозуміла / зрозумів інформацію про проект «Дитяча агресія: науковий
аналіз та медіарецезія проблеми» та отримала /отримав можливість ставити запитання. Я даю
згоду на участь моєї дитини Кіч Софії Олексіївни у
заходах проекту.

Я даю згоду на обробку моїх особистих даних та особистих даних моєї дитини до дати
закінчення проекту в червні 2024 року.

О.Кіч. 24.04.2024р. (Підписано учасницею/ком, поставлено дату)
(підпис) (дата)

Інформована згода щодо участі дитини у міжнародному науково-дослідницькому проєкті «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми»

Це запит щодо участі Вашої дитини Кшіль Лілі Дмитрівна у науково-дослідницькій роботі «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми», який реалізує Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна у 2024 році, у межах дипломного дослідження. **Мета роботи** полягає у виявленні основних параметрів і напрямків медіарецепції дитячої агресії та булінгу.

Загальна інформація про проєкт та ідею.

Проблема дитячої агресії в суспільстві наразі постала дуже гостро і знайшла своє відображення в медіа. В онлайн-форматі ЗМІ можуть використовувати не тільки відеоматеріали з випусків новин або телепередач, а й науково-дослідницькі, зокрема: психологічні, соціологічні, юридичні публікації (статті, фотокартки, соціальні опитування та інше). Завдяки нашому дослідженню ми хочемо досягнути наступних завдань: визначити сутність поняття «дитяча агресія» та «булінг», а також вивчення їхньої історії; виявити можливості медіа в запобіганні та подоланні агресії та булінгу (шляхом аналізу доступних матеріалів у сучасних українських ЗМІ); систематизувати поради, що надають медіа з приводу дитячої агресії та булінгу: її уникання батькам, підліткам та вчителям. Завдяки участі у проєкті вашої, ми зможемо дослідити наскільки дана тема є актуальною в наш час, а також як медіа наразі впливають на боротьбу з дитячою агресією.

Участь добровільна

Участь у дослідженні є добровільною. Якщо Ви вирішили дозволити участь Вашої дитини, Ви можете відкликати свою згоду в будь-який час, не вказуючи причин. Не буде негативних наслідків для Вас та для Вашої дитини, якщо Ви вирішили не брати участь або пізніше вирішите відмовитись.

Ваша особиста конфіденційність – як ми будемо зберігати та використовувати ваші особисті дані

Ми обробляємо ваші персональні дані конфіденційно та відповідно до законодавства про захист даних (Загальне положення про захист даних та Закон про персональні дані). Уся інформація буде доступною лише для дослідницької групи та використовуватиметься виключно в наукових цілях. Дані не будуть передані третім особам та не будуть передаватися за межі України. Ми забезпечимо, щоб учасники не були розпізнані в жодних публікаціях проєкту.

Ваші права

До тих пір, як Ви і Ваша дитина можете бути ідентифіковані в зібраних даних, Ви маєте право: отримати доступ до персональних даних, які обробляються про Вас і Вашу дитину; вимагати видалення Ваших персональних даних та даних Вашої дитини; вимагати виправлення/заміну неправильних персональних даних про Вас і Вашу дитину;

Де я можу дізнатися більше?

Якщо у вас є питання щодо проєкту або Ви хочете скористатися своїми правами, зв'яжіться з:

- Ірина Солдатенко, ХНУ імені В.Н. Каразіна, irinasoldatenko@karazin.ua
- Алла Ніколаєвська, ХНУ імені В.Н. Каразіна, alla.nikolaievska@karazin.ua

Щиро ваші,
керівники проєкту
Ірина Солдатенко, Алла Ніколаєвська

Форма згоди

Я, Жінь Марина Віталіївна,
отримала / отримав та зрозуміла / зрозумів інформацію про проєкт «Дитяча агресія: науковий
аналіз та медіація проблеми» та отримала / отримав можливість ставити запитання. Я даю
згоду на участь моєї дитини Жінь Гім Деміанова у
заходах проєкту.

Я даю згоду на обробку моїх особистих даних та особистих даних моєї дитини до дати
закінчення проєкту в червні 2024 року.

 (підпис) 24.04.2024 (дата) (Підписано учасницею/ком, поставлено дату)

Інформована згода щодо участі дитини у міжнародному науково-дослідницькому проєкті «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми»

Це запит щодо участі Вашої дитини Резевичої Катерини Дмитрівни у науково-дослідницькій роботі «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми», який реалізує Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна у 2024 році, у межах дипломного дослідження. **Мета роботи** полягає у виявленні основних параметрів і напрямків медіарецепції дитячої агресії та булінгу.

Загальна інформація про проєкт та ідею.

Проблема дитячої агресії в суспільстві наразі постала дуже гостро і знайшла своє відображення в медіа. В онлайн-форматі ЗМІ можуть використовувати не тільки відеоматеріали з випусків новин або телепередач, а й науково-дослідницькі, зокрема: психологічні, соціологічні, юридичні публікації (статті, фотокартки, соціальні опитування та інше). Завдяки нашому дослідженню ми хочемо досягнути наступних завдань: визначити сутність поняття «дитяча агресія» та «булінг», а також вивчення їхньої історії; виявити можливості медіа в запобіганні та подоланні агресії та булінгу (шляхом аналізу доступних матеріалів у сучасних українських ЗМІ); систематизувати поради, що надають медіа з приводу дитячої агресії та булінгу: її уникання батькам, підліткам та вчителям. Завдяки участі у проєкті вашої, ми зможемо дослідити наскільки дана тема є актуальною в наш час, а також як медіа наразі впливають на боротьбу з дитячою агресією.

Участь добровільна

Участь у дослідженні є добровільною. Якщо Ви вирішили дозволити участь Вашої дитини, Ви можете відкликати свою згоду в будь-який час, не вказуючи причин. Не буде негативних наслідків для Вас та для Вашої дитини, якщо Ви вирішили не брати участь або пізніше вирішите відмовитись.

Ваша особиста конфіденційність – як ми будемо зберігати та використовувати ваші особисті дані

Ми обробляємо ваші персональні дані конфіденційно та відповідно до законодавства про захист даних (Загальне положення про захист даних та Закон про персональні дані). Уся інформація буде доступною лише для дослідницької групи та використовуватиметься виключно в наукових цілях. Дані не будуть передані третім особам та не будуть передаватися за межі України. Ми забезпечимо, щоб учасники не були розпізнані в жодних публікаціях проєкту.

Ваші права

До тих пір, як Ви і Ваша дитина можете бути ідентифіковані в зібраних даних, Ви маєте право: отримати доступ до персональних даних, які обробляються про Вас і Вашу дитину; вимагати видалення Ваших персональних даних та даних Вашої дитини; вимагати виправлення/заміну неправильних персональних даних про Вас і Вашу дитину;

Де я можу дізнатися більше?

Якщо у вас є питання щодо проєкту або Ви хочете скористатися своїми правами, зв'яжіться з:

- Ірина Солдатенко, ХНУ імені В.Н. Каразіна, irinasoldatenko@karazin.ua
- Алла Ніколаєвська, ХНУ імені В.Н. Каразіна, alla.nikolaievska@karazin.ua

Щиро ваші,
керівники проєкту
Ірина Солдатенко, Алла Ніколаєвська

Форма згоди

Я, Рижевська Надія Іванівна,
отримала / отримав та зрозуміла / зрозумів інформацію про проєкт «Дитяча агресія: науковий
аналіз та медіарецесія проблеми» та отримала / отримав можливість ставити запитання. Я даю
згоду на участь моєї дитини Рижевської Катерини Дмитрівни у
заходах проєкту.

Я даю згоду на обробку моїх особистих даних та особистих даних моєї дитини до дати
закінчення проєкту в червні 2024 року.

Р. Рижевська
(підпис)

10.04.2024
(дата)

(Підписано учасницею/ком, поставлено дату)

Інформована згода щодо участі дитини у міжнародному науково-дослідницькому проєкті «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми»

Це запит щодо участі Вашої дитини Романа Кирило Володимирівича у науково-дослідницькій роботі «Дитяча агресія: науковий аналіз та медіарецепція проблеми», який реалізує Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна у 2024 році, у межах дипломного дослідження. **Мета роботи** полягає у виявленні основних параметрів і напрямків медіарецепції дитячої агресії та булінгу.

Загальна інформація про проєкт та ідею.

Проблема дитячої агресії в суспільстві наразі постала дуже гостро і знайшла своє відображення в медіа. В онлайн-форматі ЗМІ можуть використовувати не тільки відеоматеріали з випусків новин або телепередач, а й науково-дослідницькі, зокрема: психологічні, соціологічні, юридичні публікації (статті, фотокартки, соціальні опитування та інше). Завдяки нашому дослідженню ми хочемо досягнути наступних завдань: визначити сутність поняття «дитяча агресія» та «булінг», а також вивчення їхньої історії; виявити можливості медіа в запобіганні та подоланні агресії та булінгу (шляхом аналізу доступних матеріалів у сучасних українських ЗМІ); систематизувати поради, що надають медіа з приводу дитячої агресії та булінгу: її уникання батькам, підліткам та вчителям. Завдяки участі у проєкті вашої, ми зможемо дослідити наскільки дана тема є актуальною в наш час, а також як медіа наразі впливають на боротьбу з дитячою агресією.

Участь добровільна

Участь у дослідженні є добровільною. Якщо Ви вирішили дозволити участь Вашої дитини, Ви можете відкликати свою згоду в будь-який час, не вказуючи причин. Не буде негативних наслідків для Вас та для Вашої дитини, якщо Ви вирішили не брати участь або пізніше вирішите відмовитись.

Ваша особиста конфіденційність – як ми будемо зберігати та використовувати ваші особисті дані

Ми обробляємо ваші персональні дані конфіденційно та відповідно до законодавства про захист даних (Загальне положення про захист даних та Закон про персональні дані). Уся інформація буде доступною лише для дослідницької групи та використовуватиметься виключно в наукових цілях. Дані не будуть передані третім особам та не будуть передаватися за межі України. Ми забезпечимо, щоб учасники не були розпізнані в жодних публікаціях проєкту.

Ваші права

До тих пір, як Ви і Ваша дитина можете бути ідентифіковані в зібраних даних, Ви маєте право: отримати доступ до персональних даних, які обробляються про Вас і Вашу дитину; вимагати видалення Ваших персональних даних та даних Вашої дитини; вимагати виправлення/заміну неправильних персональних даних про Вас і Вашу дитину;

Де я можу дізнатися більше?

Якщо у вас є питання щодо проєкту або Ви хочете скористатися своїми правами, зв'яжіться з:

- Ірина Солдатенко, ХНУ імені В.Н. Каразіна, irinasoldatenko@karazin.ua
- Алла Ніколаєвська, ХНУ імені В.Н. Каразіна, alla.nikolaievska@karazin.ua

Щиро ваші,
керівники проєкту
Ірина Солдатенко, Алла Ніколаєвська

Додаток Б

Запитання для школярів

- Чи знаєш ти, що таке булінг? А дитяча агресія? Розкажи, що саме знаєш?
- Як ти вважаєш, чи часто твоїм ровесникам доводиться стикатися з ними зараз? Чому ти так вважаєш?
- Чи потрапив(ла) ти в ситуації булінгу (проявів агресії)? Якщо тобі зручно, будь ласка, розкажи хоча б про одну ситуацію.
- В якій ролі в цій ситуації виступав(ла) ти?
- Яким було розв'язання цієї ситуації? Як ти поведився(лась) в цій ситуації?
- Через змінив(ла) би ти свої дії / своє рішення зараз?
- Як часто ти цікавишся інформацією щодо булінгу та дитячої агресії? Які ресурси при цьому використовуєш?
- Як ти вважаєш, на які моменти при пошуку такої інформації треба звертати увагу?
- Чи часто ти бачиш в ЗМІ та медіа інформацію про випадки дитячої агресії / булінгу? Чи звертаєш увагу на подібні публікації?
- Чи вважаєш ти, що твої однолітки мають бути обізнані в питаннях, пов'язаних із булінгом та агресією в твоєму середовищі? Чому?
- Які поради ти можете дати своїм одноліткам щодо ознайомлення з проблемами, пов'язаними з булінгом і агресією? Чи можеш, наприклад, порадити якісь корисні ресурси або де взагалі шукати інформацію?

Додаток В

Бланк інтерв'ю для батьків

- Скільки дітей Ви маєте та якого вони віку зараз?
- Чи відомі Вам такі поняття як «дитяча агресія» та «булінг»? Чим, на Вашу думку, вони відрізняються?

- Наскільки проблеми, пов'язані з ними, актуальні для Вас і чому?
- Чи стикалась(лись) Ваша(і) дитина(и) з агресією або булінгом? Розкажіть про цю ситуацію?
- Пригадайте Ваші дії у запобіганні та вирішенні цієї ситуації. Як Ви вплинули на її вирішення? Що саме вплинуло на Ваші дії?
- Припустимо, що Ваша дитина стала актором в ситуації булінгу (агресором/жертвою/спостерігачем), де б зараз Ви шукали інформацію, яка б допомогла Вам для вирішення проблеми? На які аспекти Ви б звертали увагу?
- Чи знаєте Ви основні ознаки, що вказують на те, що Ваша дитина опинилась в ситуації булінгу або агресії? Якщо так, назвіть їх, будь ласка. Якщо ні, де б зараз Ви шукали інформацію щодо них? Чи вважаєте Ви обов'язковим звертати увагу на ці ознаки і чому?
- Які ресурси для отримання інформації щодо проявів булінгу та дитячої агресії Ви використовуєте?
- Які матеріали для Вас найзручніші для отримання інформації з цієї проблеми: текстові Інтернет-видання; відеоматеріали (інтерв'ю-конференція з психологом/ висвітлення ситуацій булінгу або дитячої агресії), друковані матеріали (книги, газети тощо).
- Що Ви можете порадити батькам, у яких є неповнолітні діти, щодо запобігання проявів дитячої агресії та булінгу?

Додаток Г

Бланк інтерв'ю для педагогів

- З дітьми якого віку Ви працюєте (дошкільний/ молодшого шкільного / середнього шкільного / старшого шкільного)? Чи є Ви класним керівником?
- Як Ви знайомі Вам такі феномени як дитяча агресія та булінг? Чим вони

відрізняються?

- Наскільки ця проблематика актуальна для Вас і чому?
- Чи стикалися Ви в своїй професійній діяльності з ситуаціями булінгу та дитячої агресії? Розкажіть про одну з таких ситуацій.
- Пригадайте Ваші дії у запобіганні та вирішенні цієї ситуації. Як Ви вплинули на її вирішення? Що саме вплинуло на Ваші дії?
- Чи знаєте Ви основні ознаки, що вказують на те, що учень(ні) опинився(лись) в ситуації булінгу або агресії? Якщо так, назвіть їх, будь ласка. Якщо ні, де б зараз Ви шукали інформацію щодо них? Чи вважаєте Ви обов'язковим звертати увагу на ці ознаки і чому?
- Як Ви вважаєте, чи повинні всі викладачі бути поінформованими у темі булінгу та дитячої агресії? Чому?
- Як саме Ви вивчаєте цю тематику? Які медіа ресурси Ви використовуєте?
- Які матеріали для Вас найзручніші для отримання інформації з цієї проблеми: текстові Інтернет видання; (інтерв'ю-конференція з психологом/ висвітлення ситуацій булінгу або дитячої агресії), друковані матеріали (книги, газети тощо).
- Що Ви б могли поради́ти своїм колегам щодо запобігання проявів дитячої агресії та булінгу?

АНОТАЦІЯ

Зростання проявів дитячої агресії стає проблемою для багатьох країн, і сучасна Україна, на жаль, не є виключенням. Форми агресії, причини її виникнення, шляхи й засоби попередження й боротьби з нею обговорюються як фахівцями, так і широким загалом. Важлива роль у всебічному висвітленні цього феномену належить засобам масової інформації.

Об'єкт дослідження – феномени дитячої агресії та булінгу, а також присвячені проблемі агресії та булінгу журналістські матеріали та соціальні відеоролики (в мережі Інтернет, на телебаченні, у друкованих ЗМІ), представлені в сучасному українському медіапросторі.

Предмет дослідження – основні параметри рецепції дитячої агресії та булінгу в медіаматеріалах та наявні в них поради стосовно подолання проблеми.

Для дослідження були вибрані традиційні види ЗМІ (та типові жанри в них), а саме – телебачення та друковані видання (газети), а також, з огляду на сучасні умови конвергентності ЗМІ, – інтернет-ресурси. Ми не концентрували увагу на конкретному типі ЗМІ або жанрі, а прагнули актуалізувати загальну тему журналістики.

У першому розділі дипломної роботи представлено наукову рецепцію термінів «дитяча агресія» та «булінг»: схарактеризовано найпоширеніші підходи до визначення цих феноменів у науковій літературі, акцентується увагу на чинному законодавстві України, яке стосується правового регулювання ситуацій, пов'язаних з проявами дитячої агресії та спрямованих на забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні; досліджено види і типи дитячої агресії, особливості висвітлення проблеми у медіа. У фокусі уваги був власне феномен булінгу як форми дитячої агресії, основні причини його поширення та форми, типові риси агресора та жертви тощо. Особливу увагу приділено ролі ЗМІ у боротьбі з булінгом та засобам його запобігання.

Другий розділ дипломного дослідження містить журналістські матеріали, присвячені проблемі дитячої агресії. Розглянуто кілька варіантів медійної уваги до явища дитячої агресії та булінгу: соціальні ролики в Інтернеті, інтернет-публікації журналістського характеру, телепрограми, друковані матеріали. Виокремлено ключові поради щодо запобігання проявам дитячої агресії та боротьби з нею; проаналізовано візуальні матеріали (медіа-програми, соціальні відеоролики та короткометражні фільми), присвячені дитячій агресії.

Матеріали, представлені у третьому розділі роботи, презентують результати авторського дослідження з проблем булінгу, проведеного методом інтерв'ю з трьома групами респондентів: школярами, батьками та викладачами. Отримані результати свідчать, що проблема дитячої агресії та булінгу є актуальною для різних груп населення. Щодо ролі ЗМІ (насамперед йшлося про інтернет- та медіаматеріали), то учасники дослідження одностайно визнавали їх як найзручніший ресурс для висвітлення досліджуваних нами проблем, в тому числі задля профілактики поширення булінгу.

Аналіз наукових джерел, медіаресурсів та результатів авторського дослідження дозволив зробити висновки щодо значного потенціалу матеріалів, представлених у ЗМІ, для розпізнавання актів дитячої агресії, зменшення їх кількості, а також у цілому для запобігання та ефективної боротьби з булінгом, зокрема шкільним.

Ключові слова: агресія, дитяча агресія, булінг, шкільний булінг, медіа, ЗМІ, медіаресурси, медіаматеріали

ANNOTATION

The growth of children's aggression is becoming a problem for many countries, and modern Ukraine, unfortunately, is no exception. Forms of aggression, causes of its occurrence, ways and means of preventing and combating it are discussed both by specialists and the general public. Mass media play an important role in the comprehensive coverage of this phenomenon.

The object of the research is journalistic materials and social videos (on the Internet, on television, in print media) devoted to the problem of aggression and bullying, presented in the modern Ukrainian media space.

The subject of the study is the main parameters of the reception of children's aggression and bullying in media materials and the advice they provide on how to overcome the problem.

Traditional types of mass media (and their typical genres) were chosen for the study, namely, television and printed publications (newspapers), as well as, given the modern conditions of mass media convergence, Internet resources. We did not focus on a specific type of mass media or genre, but sought to actualize the general topic of journalism.

The first chapter of the thesis presents the scientific reception of the terms "child aggression" and "bullying": the most common approaches to defining these phenomena in the scientific literature are characterized, attention is focused on the current legislation of Ukraine, which concerns the legal regulation of situations related to manifestations of child aggression and aimed at ensuring the realization of the child's rights to life, health care, education, social protection, comprehensive development and upbringing in a family environment; the types and types of children's aggression, features of media coverage of the problem were investigated. The focus of attention was on the actual phenomenon of bullying as a form of child aggression, the main reasons for its spread and forms, typical features of the aggressor

and the victim, etc. Special attention is paid to the role of mass media in the fight against bullying and means of its prevention.

The second section of the diploma study contains journalistic materials devoted to the problem of children's aggression. Several options for media attention to the phenomenon of children's aggression and bullying are considered: social videos on the Internet, journalistic Internet publications, TV programs, printed materials. Key tips on preventing manifestations of child aggression and fighting it are highlighted; analyzed visual materials (media programs, social videos and short films) devoted to children's aggression.

The materials presented in the third section of the work present the results of the author's research on the problems of bullying, conducted by the method of focused group interviews with three groups of respondents: schoolchildren, parents and teachers. The obtained results show that the problem of children's aggression and bullying is relevant for different population groups. Regarding the role of mass media (first of all, it was about Internet and media materials), the research participants unanimously recognized them as the most convenient resource for highlighting the problems we are investigating, including for the prevention of the spread of bullying.

The analysis of scientific sources, media resources and the results of the author's research made it possible to draw conclusions about the significant potential of the materials presented in the mass media for recognizing acts of child aggression, reducing their number, and in general for preventing and effectively fighting bullying, in particular school bullying.

Keywords: aggression, child aggression, bullying, school bullying, media, media, media resources, media materials.